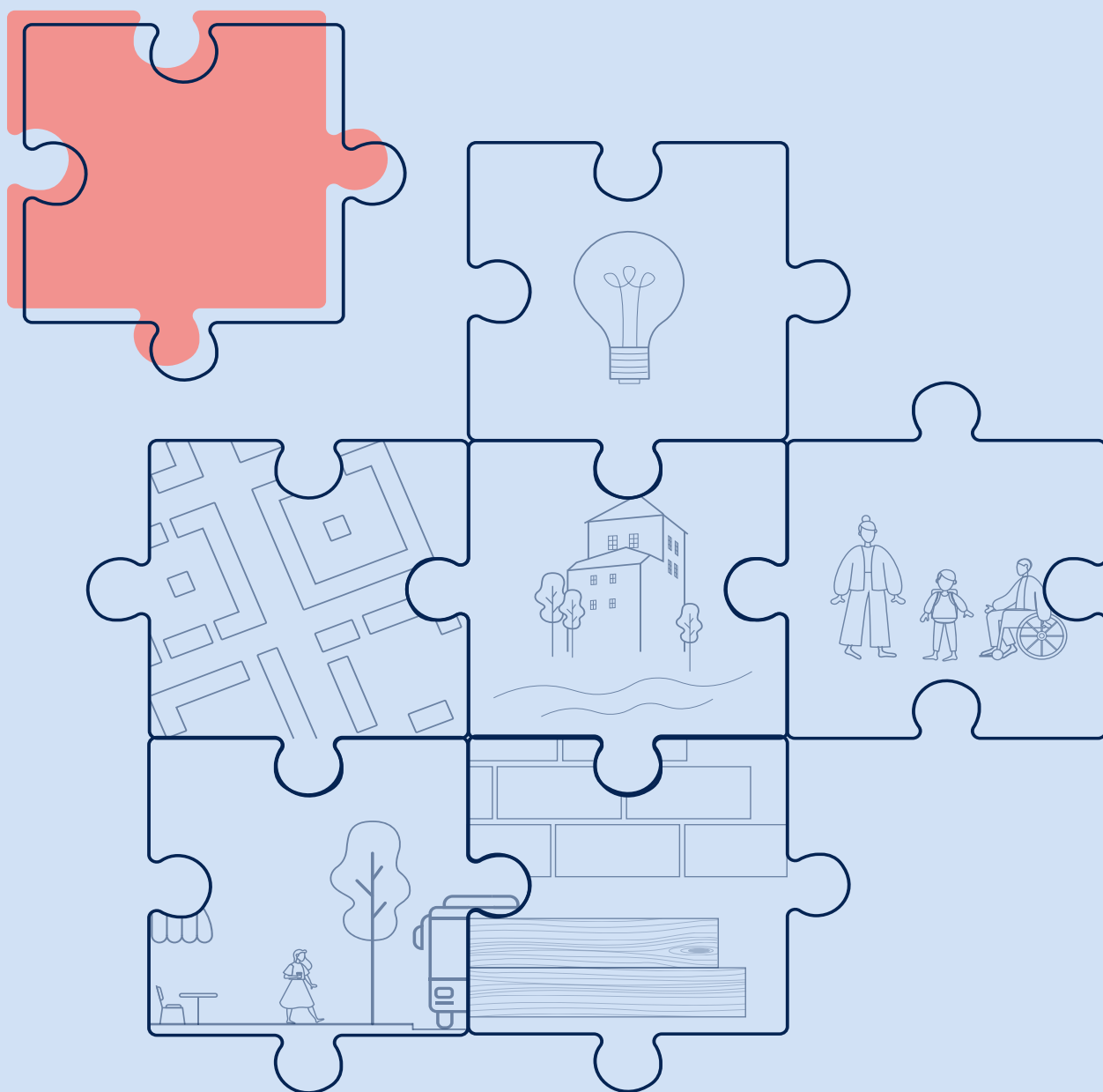

Arkitekturstrategi

Antagen 2024-12-02

Nyköping

Innehåll

Inledning

Strategier och ställningstaganden

Hur gör vi?

Nyköpings identitet och karaktärsdrag

Styrdokument i översikt

4

9

40

48

63

Styrande dokument	
Dokumenttitel	Strategi för arkitektur
Diarienummer	KK24/579
Kategori av styrdokument	Aktiverande
Fastställd av	Kommunstyrelsen
Beslutsdatum	2024-12-02
Giltighetstid	2025-01-01 och tills vidare
Omfattar	Arkitekturstrategin vänder sig till kommunens verksamheter, aktörer som är intresserade av att bygga i kommunen samt fastighetsägare
Dokumentansvarig	Kommunstyrelsen (Politisk nivå) Stadsplaneringsenheten (Tjänstenivå)
Uppföljning	Vid behov

Förord

Arkitektur och stadsbyggande väcker känslor och berör. Med arkitekturstrategin hittar vi former för dialog och kommunikation på ett område som intresserar och engagerar många. Det kan handla om byggaktörer, fastighetsutvecklare, fastighetsägare, väghållare, parkförvaltning, planerare, arkitekter, konsulter, byggentreprenörer, antikvarier, med flera. Och inte minst en intresserad allmänhet.

I en kommun som växer uppstår det ett behov av en samlad syn på arkitektur och hur stadsbyggnad kan understödja en långsiktig hållbarhet. Med gemensamma utgångspunkter kan vi som kommun samordna oss internt och tillsammans med andra aktörer höja nivån, för att i förlängningen skapa en stolthet över vår byggda miljö.

För denna processledning har vi som kommun ett särskilt ansvar och där fyller arkitekturstrategin sin funktion. Tillsammans med vår Översiktsplan 2040 och andra styrdokument skapar den en förutsägbarhet kring vad som förväntas av alla som agerar i Nyköping. Med de sju delstrategierna och den tillhörande samtalsguiden som den innehållsmässiga kärnan bidrar den till att tydliggöra arbetssätt och vilken kommunikation som kan behövas i det enskilda projektet.

Urban Granström, ordförande i kommunstyrelsen

Inledning

“Arkitekturen har betydelse inte bara för stadens attraktivitet utan också för vårt välmående, vår identitet och kommunens framtida hållbarhet.”

Varför en strategi för arkitektur?

Arkitektur handlar om formandet av vår fysiska miljö och våra gemensamma stadsrum. Bebyggelse, grönska, gator och torg skapar tillsammans en struktur som rumsligt organiserar vårt vardagsliv, bidrar till vårt intryck av staden och med funktioner till oss, i vår vardag. Arkitekturen har betydelse inte bara för stadens attraktivitet utan också för vårt välmående, vår identitet och kommunens framtida hållbarhet.

Nyköping växer. Tillväxten innebär att de bebyggda områdena växer, omvandlas och förtäts. Tillväxten kräver medvetna val för att vår gemensamma stadsmiljö ska bevaras och berikas.

För att försäkra oss om att det som byggs i kommunen bidrar med arkitektonisk kvalitet och en väl gestaltad livsmiljö behövs en tydlig framtidsbild och viljeinriktning för arkitektur och ett strukturerat arbetssätt, en arkitekturstrategi.

Mycket av det som står i dokumentet kan uppfattas som självklarheter, till exempel att det är viktigt att byggnaderna ska ha hög arkitektonisk kvalitet och samspela med gator och grönskande innergårdar. Samtidigt visar verkligheten att det är just sådana självklarheter som inte alltid tas på allvar när projekten väl genomförs, med en sämre livsmiljö som resultat.

Arkitekturstrategins sju strategier är grundade i vad som i kommunens interna dialog och i medborgardialog lyfts som viktiga aspekter hos arkitekturen. I vissa avseenden följs strategierna redan idag, men i vissa avseenden kan vi också bättre. När många intressen ska samspela och ibland drar åt helt olika håll, behövs verktyg för att hålla samman utvecklingen. Det här dokumentet är ett av de verktygen.

Syfte och målgrupp

Arkitekturstrategin syftar till att ange kommunens viljeinriktning kring byggandet av vårt framtida Nyköping och en strategi för att nå dit. Den tydliggör också det arbetssätt som krävs för att genomföra arkitekturen, dvs hur arbetet sker med arkitekturens alla delar och skalor.

Strategin är både ett styrdokument och ett dialogverktyg i bygg- och fastighetsutvecklingsprocesser. Den riktar sig främst till dig som i rollen som byggaktör, arkitekt eller tjänsteperson är involverad i utvecklingen av Nyköpings kommun men även till en intresserad allmänhet. Kunskapsunderlaget, som utgör en bilaga till den beslutade strategin, avser ge stöd för att uppnå dess syfte.

Hur strategin ska användas

Strategin är tänkt att användas i alla skeden och delprocesser av stadsutvecklingen, från initiering och tidig planering till genomförande, förvaltning och bevarandefrågor.

Arkitekturstrategins sammanhang

Plan- och bygglagen utgör det huvudsakliga legala verktyget för att styra god arkitektonisk kvalitet. I lagen finns enligt Boverket ett flertal bestämmelser vars kärna är att verka för en god arkitektur och gestaltad livsmiljö, även om dessa begrepp inte ordagrant återfinns i lagen. Lagen ställer däremot uttryckligen krav på att planering och byggande ska främja en ändamålsenlig struktur och estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder. Därutöver har kommunen även andra, mjuka styrmedel för genomförandet av arkitektur i alla dess skeden, från nationell till lokal nivå.

Arkitekturstrategin anger hur propositionen "Politik för gestaltad livsmiljö" (Prop. 2017/18:110) som antogs 2018 av Riksdagen kan genomföras i Nyköping. I propositionen framgår att:

Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.

Omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer står i centrum för detta politikområde som omfattar arkitektur, kulturmiljö, offentlig konst och design. Vad betyder det då att arkitekturen är omsorgsfullt gestaltad? Det avser arkitekturstrategin att utmejsla svar på.

Arkitekturstrategin förhåller sig även till lokala styrdokument. De närmast angränsande beskrivs nedan:

Arkitekturstrategin lyder under Översiktsplan 2040. Översiktsplanen anger målbilden av en tät och funktionsblandad bebyggelse i Nyköpings centralort där arkitekturen har skapat en god gestaltad miljö med harmonisk och väl fungerande helhet av byggnader, utemiljöer och mellanrum i hela staden. Arkitekturen ska kännetecknas av höga hållbarhets- och kvalitetskrav. Vidare beskrivs att bebyggelsens täthet, höjdskala och gestaltning ska beakta läget i tätorten och dess helhet samt förhålla sig till befintliga bebyggelsemiljöer och landskapselement. Arkitekturstrategin ger vägledning i vad det innebär att arkitekturen anpassas till platsen och anger strategier och ställningstaganden att utgå från för att uppnå en väl gestaltad miljö i Nyköping.

Läsanvisning till strategiöverblicken

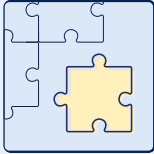
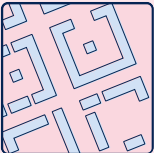
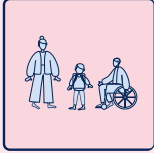
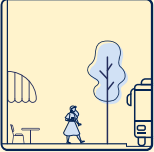
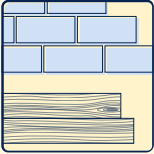
Strategierna är sorterade efter tre grupper:

- Portalstrategier - anger grundläggande förutsättningar för arkitekturen på alla nivåer
- Strukturstrategier - visar vad arkitekturen gör på strukturell nivå
- Detaljstrategier - visar vad arkitekturen gör på kvartersnivå

Strategi

Nyköpings arkitektur tillvaratas och utvecklas enligt följande sju strategier

Arkitekturen i Nyköping...

	Baseras på en arkitektonisk idé - för att uppnå rätt kvalitet	P
	Anpassas till platsen - för rätt arkitektur på rätt plats	O
		R
		T
		A
		L
	Kopplar samman stadsstrukturen - för en stadsmiljö som håller ihop funktionellt och visuellt	S
	Nyttjar vatten, grönska och kulturmiljö som resurs - för en hållbar utveckling av våra miljöer	T
	Bidrar till stadsliv och jämlikhet - för en miljö med människan i fokus	R
		U
		K
		T
		U
		R
	Bidrar till väl gestaltade stadsrum - för levande och varierade gatumiljöer, bottenvåningar och gårdar	D
	Har material och form som håller över tid - för en långsiktig omsorg om vår livsmiljö	E
		T
		A
		L
		J

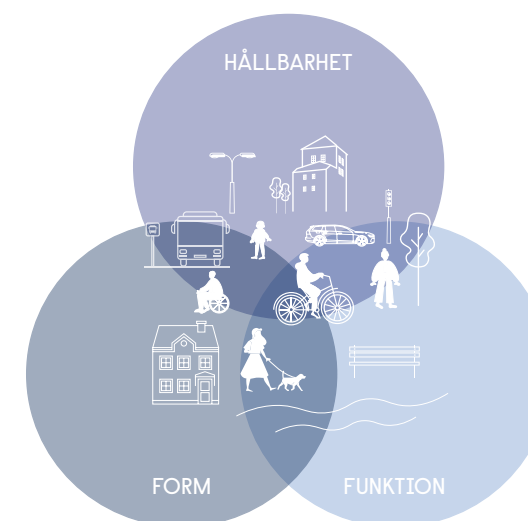
Arkitekturen baseras på en arkitektonisk idé – för att uppnå rätt kvalitet

Den arkitektoniska idén beskriver funktion, form och projektets hållbarhet över tid. Alla tre dimensioner beaktas i den arkitektoniska idén så att rätt kvalitet kan uppnås. Den arkitektoniska idén utgår från projektets betydelse i stadsutvecklingen och specifika förutsättningar och följs upp under alla skeden av samhällsbyggnadsprocessen.

Ställningstaganden

Den arkitektoniska idén beaktar alltid arkitekturens kärnvärden: funktion, form och projektets hållbarhet över tid. För att uppnå hög arkitektonisk kvalitet behöver alla beaktas och balanseras mot varandra och ingå i den arkitektoniska idén.

- När arkitekturen har en god funktion är den användbar för alla, utifrån olika behov, beroende på livsskede och livssituation. Den är tillgänglig, socialt stimulerande och upplevelserik.
- Genom omsorg om proportioner och material, arkitekturens form, bidrar den till en rumslig och sinnlig upplevelse. Omsorg behövs både i det stora perspektivet, i arkitekturens struktur och densitet och i det lilla; i dess material, form, färg och detaljbearbetning.
- Ett projekt är hållbart när det bidrar, om än i varierande skala, till kommande generationers möjlighet att tillgoda sina behov. Det utgår från ett livscykelperspektiv där underhåll och tillvaratagandet av befintliga resurser står framför förbrukandet av nya resurser, där det är möjligt. Tillägg som stärker den befintliga miljön kan också förlänga livscykeln.

Alla projekt presenterar en arkitektonisk idé redan i ett tidigt skede. Projekt som pågår under lång tid kräver en gemensam målbild, tydligt formulerade förväntningar och kontinuitet. En arkitektonisk idé definierar ett bygg- eller stadsutvecklingsprojekts målbild och innehåll i ett samlat och kommunikativt format. Syftet med att formulera en arkitektonisk idé är att förklara, förankra och säkerställa bärande kvaliteter och lösningar i förslaget att ta med sig genom projektets olika faser. En god arkitektonisk idé präglar helheten och tillför kvalitet i alla skalor. Den arkitektoniska idén utgör grunden både i förvaltning och utveckling av befintliga miljöer och i planeringen av nya byggnader och områden.

Idén förfinas och utvecklas efter hand men grundtanken sätts från början. En god arkitektonisk idé tål att utvecklas, behöver många gånger förädlas och uppdateras när förutsättningarna ändras. Grundtanken sätts dock redan från början.

Den som initierar projektet ansvarar för idén. Den aktör som lämnar in planbesked, bygglovsansökan, etc är den som ska presentera den arkitektoniska idén. Kommunen prövar idén mot arkitekturstrategin och projektets sammanhang, samt för dialog med aktören så att idén formuleras för både det allmännas och enskildas bästa.

Den arkitektoniska idén utvecklas med en medvetenhet om tidigare generationers arkitektur och stadsbyggnadsideal. Med tydliga förhållningssätt till befintliga kärnvärden skapar vi användbara riktlinjer för en varsam utveckling och transformation. Aktuella stadsbyggnadsideal sätts i samklang med dessa värden.

Arkitekturens dimensioner sammanfattas vanligtvis i begreppen hållbarhet, funktion och form. Dessa tre definierar tillsammans arkitektonisk kvalitet. En dimension isolerad är inte tillräcklig för att beskriva gestaltningens sammanhang och syfte, alla tre behövs. Denna flerdimensionalitet är också i högsta grad närvarande i vår lagstiftning kring planering och byggande.

Exempel på arkitektur baserad på en tydlig arkitektonisk idé.

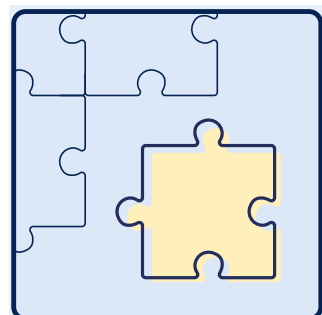
Utifrån en planerad funktion - i detta fall en förskola - presenteras en konceptidé med inlevelse i form och hållbarhet över tid.

Bild denna sida: illustration av idén kring de flerfunktionella balkongerna med plats för lek, samvaro, pedagogik och vila. Den gestaltade livsmiljön är central i den arkitektoniska idén för Nyköpings kommuns konceptförskolor. Hittills har två stycken realiserats: Träffens förskola i Isaksdal (2021) och Släbro förskola (2023).

Bild motstående sida: Träffens förskola i Hjortensberg, vinnare av Årets skol- och förskolebyggnad 2022.

Arkitekt: LLP Arkitektkontor.

Arkitekturen anpassas till platsen – för rätt arkitektur på rätt plats

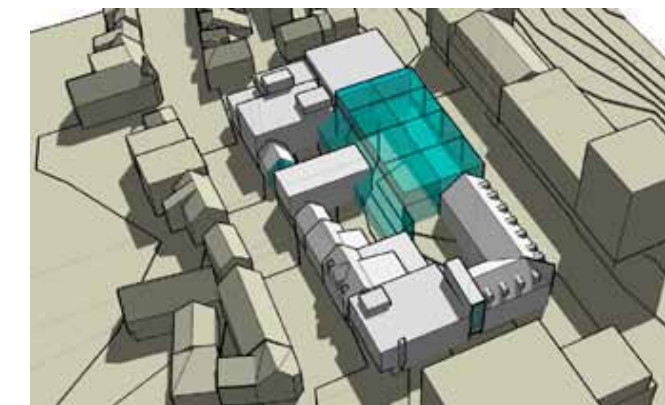
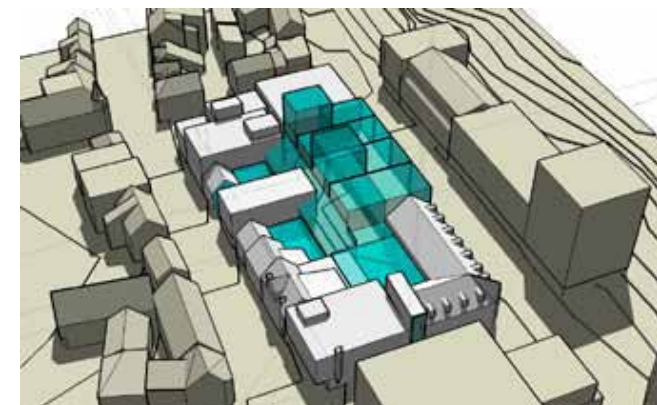
Alla platser har sina specifika kvaliteter och förutsättningar som innebär att olika arkitektur är rätt på olika platser. När arkitekturen är på rätt plats samspelar dess arkitektoniska idé med sin omgivning och berikar den. I Nyköping anpassas arkitekturen till platsen.

Ställningstaganden

Platsanpassad arkitektur är en nyckel i kommunens utveckling. I diskussioner om kvalitet landar frågan nästan alltid i hur väl arkitekturen och projektets förutsättningar är anpassade för sin plats. Det är bara när produktionsmetoder, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska uttryck är anpassade och utvecklade efter platsen och dess förutsättningar som eftersträlvade kvaliteter kan uppnås. Platsanpassning krävs för en önskad långsiktig utveckling av stadsdelen, staden och kommunen.

Arkitekturen berikar sin omgivning. Med ett fungerande samspel stärker arkitekturen en plats eller en stadsdels karaktär och identitet, något som också påverkar oss människor som bor i och besöker den positivt. Oavsett om projektet handlar om nybyggnation, tillägg eller utveckling av en befintlig miljö är samspelet med omgivningen avgörande för den arkitektoniska kvaliteten.

Platsanalysen sker innan gestaltungs-lösningar tas fram. Frågan om arkitekturen börjar långt innan gestaltungs-lösningar tas fram. För att kunna avläsa värden i befintliga miljöer behövs en platsanalys som kan integrera dem i en plan- och byggprocess. Nivån på platsanalysen kan anpassas efter projektets förutsättningar.

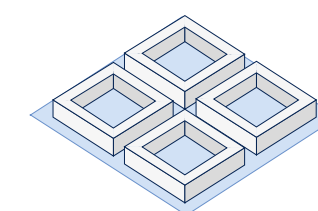
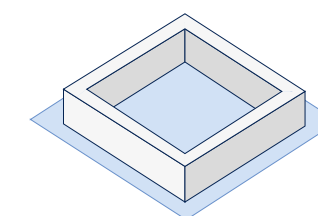
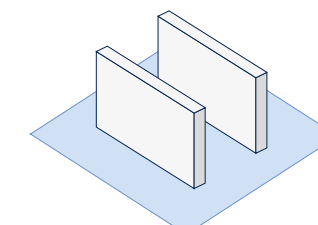
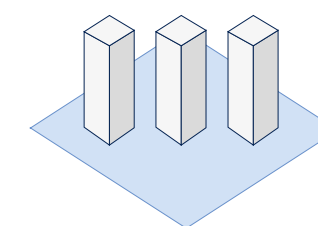

Vad är en platsanalys?

Den kan se ut på många olika sätt och ha olika tematiska inriktningar. Det gemensamma är att den innehåller en registrerande och en värderande del - som underlag för ett förslag eller inriktning.

Exempel på en systematiskt utarbetad metod anpassad för stadsbyggnad är DIVE (Describe - Interpret - Valuate - Enable, dvs översatt: Beskriva - Tolka - Värdera - Aktivera)

Utvärdering av olika lösningar för kvartersutveckling.
Exempel från Tromsö (platsanalys enligt DIVE-metoden)

Tät blandstad innebär inte automatiskt höga hus. Samma täthet är här fördelad på fyra olika sätt.

Pröva och utvärdera olika lösningar innan projektets inriktning läggs fast. Den platsanpassade arkitekturen uppnås inte bara genom registrerande analyser av platsen. För förståelsen av platsen är utvärderingen av olika dispositioner och gestaltungs-lösningar minst lika central. Projektets behov och målsättningar har i regel inte bara en given lösning. Genom att pröva kontinuerligt och sammanväga olika intressen i alternativa lösningar ökar inte bara kunskapen om platsen utan också om projektets innehåll.

Utveckla tät blandstad olika beroende på plats och läge. Tät blandstad är en målbild för utvecklings- och omvandlingsområden i ÖP2040 men beroende på läge i staden kan kvartersstrukturer med olika täthet vara att föredra. Använd platsanalysen för att hitta rätt struktur och täthet.

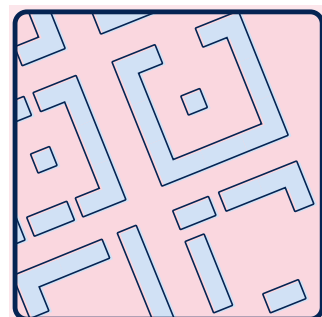

Platsanpassning i gaturummet.
Nytt tillägg samspelar med
omgivande arkitektur utan att
kopiera stilen.
Culturum.
Arkitekt: Nyréns (1989)

Platsanpassning i liten skala.
Tillägg till Bostads- och affärshus
från 1907. Anpassningen till den
ursprungliga byggnaden sker
med ett modernistiskt formspråk.
Den från gatan indragna volymen
tar hänsyn till kvarterets struktur
och den etablerade sekvensen i
gaturummet.
Kv Hermelinen 7.
Arkitekt: Bo Åhl (2018)

Platsanpassning av stadsplan.
Ny stadsplan samspelar med
omgivande topografi, vatten och
läge i staden.
Brandholmen, Pontonatomen.
Planarkitekt: Arken (2003)

Arkitekturen kopplar samman stadsstrukturen

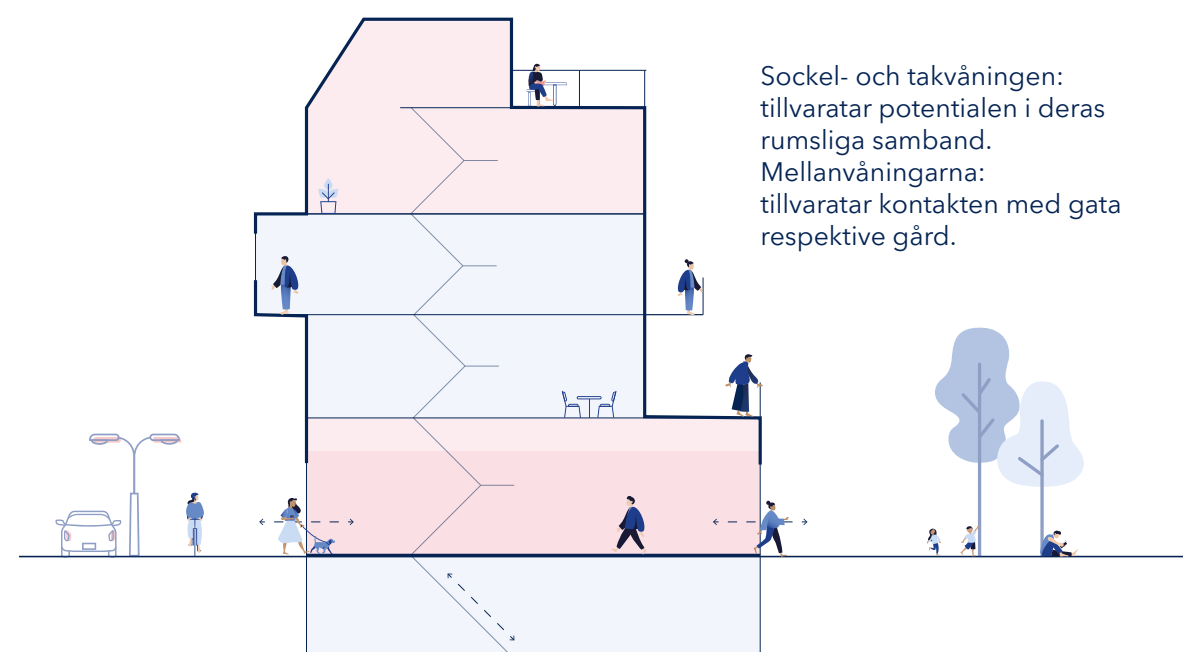
– för en stadsmiljö som håller ihop funktionellt och visuellt

Arkitekturen ordnar staden rumsligt och sätter därigenom ramarna för hur vi lever våra liv. Arkitekturen binder samman staden funktionellt så att vi kan röra oss fritt, enkelt och tryggt. Arkitekturen binder också samman visuellt genom volymer och proportioner som stärker samband och upplevelsen av tillhörighet.

Ställningstaganden

Låt bebyggelse, gata och grönska samspela i karaktär, skala och funktion. Ett sådant samspel ger dels en platsanpassning men också en kontinuitet i vår upplevelse och användning av arkitekturen, som bidrar till att väva samman staden. Uppskattad arkitektur brukar utmärka sig genom att dessa olika byggstenar i staden bildar en genomtänkt och stark helhet, i alla skalnivåer.

Koppla samman. Exempel på hur gata, byggnad och gård kopplas samman i en flerskiktad struktur för en mänsklig skala.

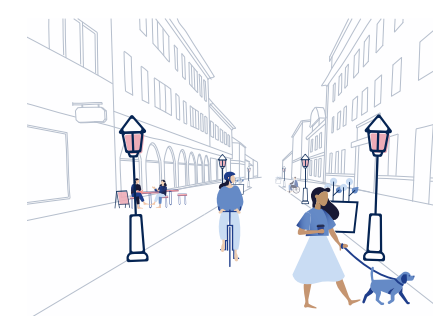
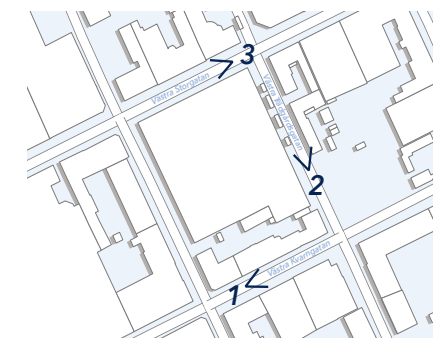

Skapa kontinuitet i gator och stråk. Gator och promenadstråk styr inte bara hur vi rör oss till fots eller på annat sätt. De bidrar också till vår förståelse och känsla för hur staden hänger samman, vilket förutsätter en kontinuitet i gaturummen. Med det sagt vinner ofta stadsmiljön på att gatuavsnitten i sig varierar och kompletterar varandra i funktion och karaktär. En livligt befolkad huvudgata behöver till exempel lugnare sidostråk. I ensidiga områden med låg intensitet kan nya noder, livfulla stråk och centrumpunkter bidra till bättre rytm och attraktivitet. Gatans karaktär förhåller sig till omgivningen, antingen genom anpassning eller genom att bidra med något nytt och unikt.

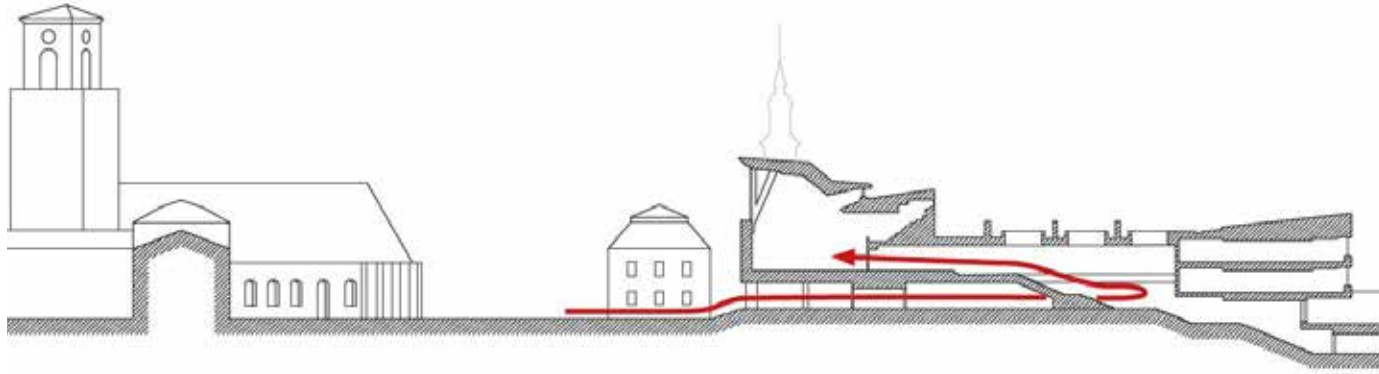
Synliggör parkernas entréer och stärk gröna samband. Parker och grönområden behöver knytas samman genom sammanhängande gång- och cykelstråk, vara synliga i stadsbilden och ha välkomnande och tydliga entréer för att vi ska hitta dit och lockas in.

Använd ny bebyggelse för att stärka visuella och funktionella samband. Nya tillägg ses som en gyllene chans att förbättra funktionella samband i ett område samtidigt som de visuellt kan stärka dess karaktär. Med rätt skala, proportioner och indelningar undviks monotona miljöer som exempelvis långa och ogästvänliga fastigheter med få entréer. En överdriven höjdskala som saknar koppling till områdets karaktär och som saknar den mänskliga skalan undviks. Enstaka tillägg som avviker kraftigt riskerar att påverka sammanhållna miljöer negativt. Höga hus eller andra utstickande solister motiveras alltid utifrån ett verkligt behov och en analys av vad de kan tillföra till stadsmiljön och stadssiluetten. Den byggda massan i en stad bildar en helhet där delarna behöver vara finstämda, liksom ett musikstycke.

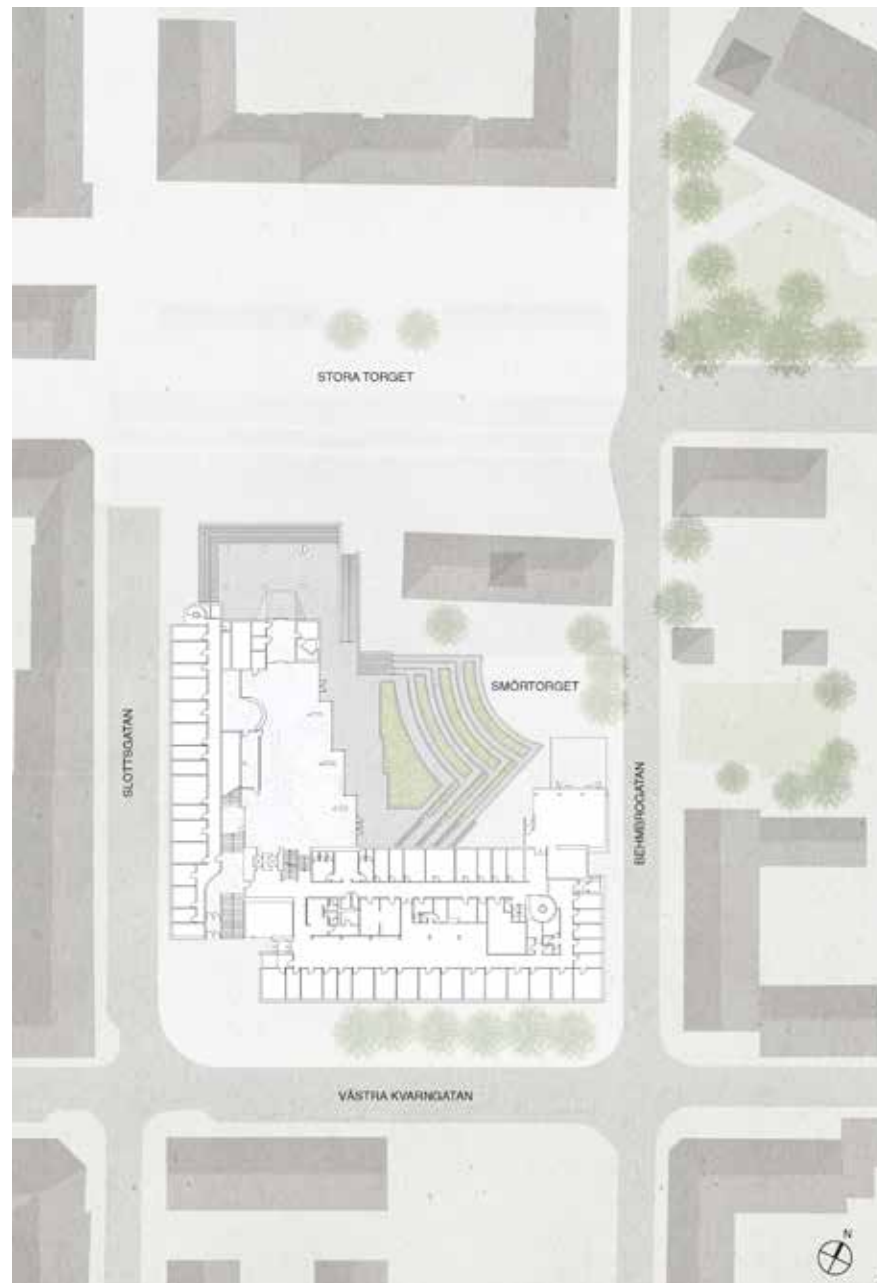
Skapa handels- och verksamhetsområden som bidrar till stadsmiljön. Handels- och verksamhetsområden skapar aktivitet vilket är positivt. Samtidigt kan storskalighet, bilprioritering och funktionsseparering riskera att påverka stadsmiljön negativt och skapa barriäreffekter. Stora volymer ställer till exempel höga krav på gestaltning och form. Fokusera i gestaltning på möjligheter till möten, rörlighet genom gång- och cykelstråk, stadsliv, ekosystemtjänster och funktionsblandning.

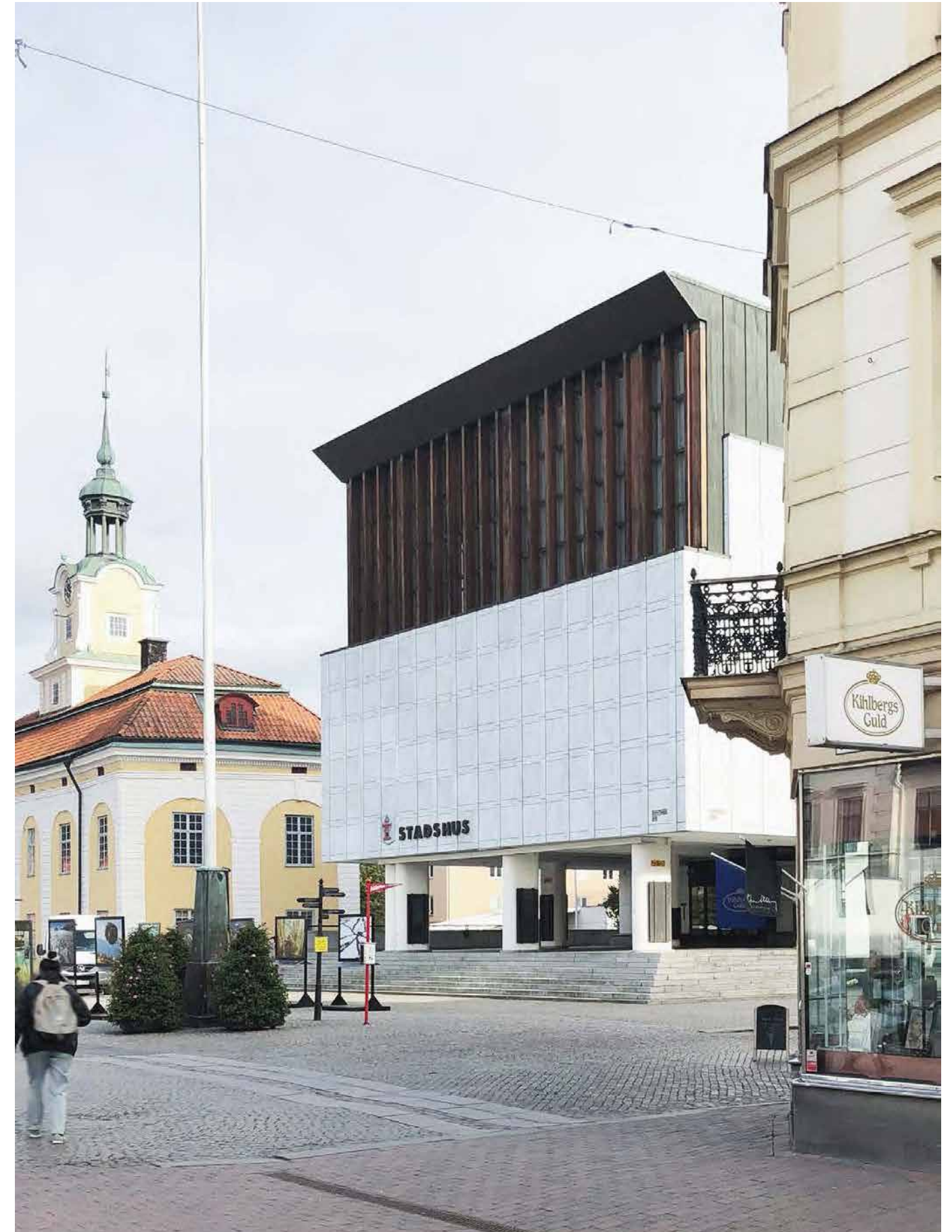
Koppla samman. Ett centralt exempel på hur gatorna bildar en sammanhängande sekvens med aktiva och lugna delar: Västra Kvarngatan (1), Västra Trädgårdsgatan (2) och Västra Storgatan (3).

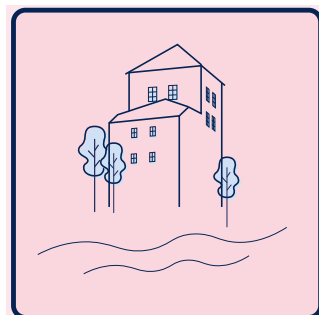

Koppla samman. En solist? Ja, men också ett exempel på hur en byggnad sammankopplas med sin omgivning både funktionellt och visuellt.
Nyköpings stadshus.
Arkitekter: Niepoort & Baruel (1969)

Koppla samman. Situationsplanen med bottenvåningen inritad ger ofta en god förståelse för funktionella samband.

Arkitekturen nyttjar vatten, grönska och kulturmiljö som resurs – för en hållbar utveckling av våra miljöer

Vatten, grönska och kulturmiljö är alla resurser som bidrar till Nyköpings attraktivitet. De synliggörs, tillgängliggörs och förstärks för att skapa en fortsatt attraktiv och hållbar framtida stad.

Ställningstaganden

Låt grönskan och vattnet ta plats. Rätt utformad och placerad bidrar grönskan med många funktioner och värden till vår livsmiljö. Vatten behöver få en större och mer medveten plats i staden. Det handlar dels om att stärka t ex Stadsfjärden och Nyköpingsån som del av stadsbilden och dels om att använda dagvatten som ett stadsbyggnadselement.

Grönskan tar plats i den offentliga miljön. I utformningen av Åkroken bildar Nyköpingsån och parken en integrerad helhet.

Integrera grönska, med rätt multifunktionalitet på platsen. En växande stad, klimatförändringar och minskad biologisk mångfald ställer tillsammans nya krav på stadens grönska och vatten. Ekosystemtjänster behöver integreras i hela staden, från verksamhetsområden till gator och torg. Grönstrukturen behöver även bli mer multifunktionell, få fler funktioner inom en plats. Platsen avgör vilken multifunktionalitet som eftersträvas. Grönskande miljöer och gator kan förväntas få en ny estetik med naturbaserade lösningar, med en mer frodig grönska. Vid ny- och ombyggnation av stadens gaturum möjliggörs plats för grönska, helst gatuträd. Träden har samma dignitet i gaturummet som annan infrastruktur, och behöver planeras in samtidigt som ledningsstråken.

Nyttja att grönskan förändras. Grönskan i staden är en levande del av stadsstrukturen som hela tiden förändras, med tiden och över säsongerna. Grönskans möjlighet att skapa variation och utveckling av ett stadsrums karaktär kan nyttjas medvetet. För det krävs att planläggning, gestaltning och drift av grönskan samspelar. Driftsperspektivet behöver vara med redan vid planering, gestaltning och anläggning.

Låt kulturmiljön och den offentliga konsten berika staden. Fysiska miljöer har samlat erfarenheter, minnen och berättelser som skapar förståelse för vår livsmiljö och bidrar till samhällsutvecklingen. I princip alla planeringsprojekt förutsätter omvandling av platser, bebyggelse och gestaltade miljöer med lång brukskontinuitet. Använd därför kulturmiljöerna och den offentliga konsten som en "röd tråd" och inspirerande narrativ redan i ett planeringsskede. Ta reda på hur de kan bli en del av förnyelsen och berika stadens utveckling.

Använd sakkunskapen om kulturmiljön. I många fall krävs det separata kulturmiljöutredningar för att få en säker grund i planeringen. Oavsett hur omfattande sakkunskapen behöver vara, använd den både för att säkerställa ett bevarande av identifierade värden och som förhållningssätt vid utvecklandet av nya miljöer.

Gaturum med naturbaserad multifunktionell lösning. Exempel från Norra Djurgårdsstaden i Stockholm.

Ny bebyggelse inspirerad av kulturmiljön. Det tidigare varmbadhuset har fått påverka utformningen av Culturum. Arkitekt: Nyréns (1989)

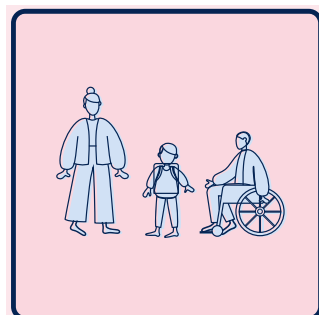
Kulturmiljö som resurs.
Borgargård med ny användning
och handelsstråk på fastigheten.
Hellmanska gården i stadskärnan.

Kulturmiljö som resurs.
Transformation av industrilokaler
för hotell och utbildning.
Sunlight i Högbrunn.

Kulturmiljö som resurs i stadsutveckling.
Förslag för västra hamnen i Nyköping där
äldre magasinsbyggnader sätter karaktären.
Arkitekt: Archus

Arkitekturen bidrar till stadsliv och jämlikhet

– för en miljö med människan i fokus

I Nyköping bildar arkitekturen en trygg, upplevelserik och stimulerande miljö där människor kan mötas, ordnat eller spontant. Den bildar rum där olika grupper upplever sig vara prioriterade. Kvalitativa offentliga platser för olika grupper finns spridda över staden, jämnt fördelade och nära för många. Hänsyn till olika medborgares behov är i fokus.

Ställningstaganden

Planera in rätt sociala funktioner på platsen. Socialt sett erbjuds något för alla i Nyköpings framtida stadsmiljö, oavsett om du är ung eller äldre, önskar stillsamhet eller aktivitet, att mötas eller vara avskild. Platser finns för både ordnade och spontana möten, stora och små evenemang. Oavsett läge i staden finns offentliga rum som upplevs inbjudande och trygga för olika grupper. Val av social funktion baseras på behovsanalys. Grönstråken kan t ex aktiveras och utvecklas med mötesplatser och bli mer sammanhängande, Åpromenaden och Strandparkspromenaden är bra exempel.

Miljöer som är mänskliga och som svarar mot alla livets skeden och behov. Det gäller såväl våra offentliga rum, gemensamma vistelseytor och färdvägar som våra bostäder, arbetsplatser, skolor och vårdmiljöer. I det större sammanhanget handlar det om att planera strukturen väl, i det mindre sammanhanget att få detaljerna rätt. Strukturen av gator, bebyggelse och grönska ska t ex stödja den valda användningen av kvartersmark, skapa möjlighet för barns lek och rörelse i det offentliga rummet. I det mindre sammanhanget handlar det t ex om att för äldre och andra behövande tillgodose tillgänglighet kring entréer och att eliminera enkelt avhjälpta hinder. Barnens lek- och uppväxtmiljöer gestaltas med särskild omsorg för att skapa trygga, grönskande och upplevelserika miljöer.

Gatan som mötesplats.
Exempel: Östra Storgatan.

Parken som mötesplats.
Exempel: Teaterparken.

Parken som offentligt vardagsrum.
Exempel: Åkroken

Säkra grönska nära för alla. Grönska som är nära till vardags, den som syns från bostadsfönstret, finns på bostadsgård och utanför skola, förskola och arbete har stor betydelse för vårt välmående. Det är den som är tillgänglig och nåbar även för den med begränsad rörlighet. Det behöver skapas jämlika förutsättningar i staden för tillgång till kvalitativ grönska. Tillgång och närhet till grönska prioriteras även i tät stadsbebyggelse.

Vårdboende med närhet till grönska i en tät stadsmiljö. Exempel: Löjnantsgården i Stockholm. Arkitekt: ÅWL (2010)

Planera fler sociala funktioner utanför yteffektiva bostäder. Eftersom våra bostäder i den täta blandstaden blir allt mer yteffektiva krävs möjlighet och utrymme för socialt liv utanför hemmet. Nära och lättillgängliga platser och lokaler för lek och samvaro som tillför något utanför bostadsväggarna blir allt viktigare.

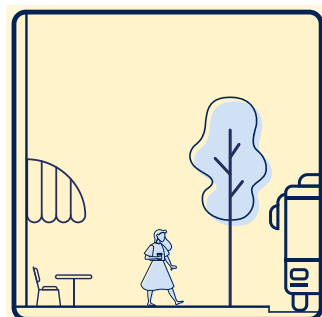
Kommunen agerar förebild. Kommunen och kommunala bolag har en särskild roll att agera förebild vid utformning av egna byggnader, skolmiljöer och offentliga rum för att bidra till en hög arkitektonisk kvalitet samt till jämlik och socialt hållbar livsmiljö. I rollen igår även att ge plats för konsten som ett berikande element i det offentliga rummet.

Biblioteket som mötesplats
Exempel: Culturum.

Stadsgatan som användbar lek- och rörelsemiljö för barn. Sommargator med tillfälliga, flyttbara inslag kan vara ett första steg i att hitta rätt permanent lösning. Exempel: Stadsbron.

Arkitekturen bidrar till väl gestaltade stadsrum

– för levande och varierade gatumiljöer, bottenvåningar och gårdar

Utformningen av gatumiljöer, bottenvåningar och gårdar har betydelse för hur väl stadsmiljön fungerar och upplevs i vardagen. Rummen gestaltas därför med omsorg och utefter plats och behov.

Ställningstaganden

Plats och behov styr hur gaturummet gestaltas. Gaturummet utformas olika beroende på behov, plats och prioritering av trafikslag. Där det är möjligt att reglera låg hastighet prioriteras en utformning som utgår från en multifunktionell användning av gaturummet. Möbleringszon och förgårdsmark kan spela en särskild roll. Möbleringszonen kan innehålla allt från grönska, cykelparkering, plats för uteserveringar till vistelseytor såsom sittplatser. Zonen kan berika gatumiljön, bidra till effektivt marknyttjande och med flexibla ytor för framtida behov. Låg hastighet möjliggör även samutnyttjande av ytor för bil och cykel.

Lågfartsgatan som gestaltat stadsrum. Bilden visar en multifunktionell användning av gaturummet. Illustrationen är hämtad från Designguide för smarta gator (2022).

Beakta gaturummets proportioner och mått. Låt gaturummets bredd och byggnadernas höjd samverka på ett positivt sätt. Även om robusta funktionskrav avgör vissa mått för gatans bredd kan upplevelsen varieras genom olika byggnadshöjder, indrag från gatan och olika utformade möbleringszoner längs med gatan.

Placera byggnader medvetet längs gatan. I centrala lägen och i riktigt tät blandstad kan det föredras att byggnader ligger i gatuliv. Där istället ett öppnare byggnadssätt eftersträvas kan en smal förgårdsmark, d v s obebyggd fastighetsmark, bidra med viktiga kvaliteter och funktioner. Där kan öppna dagvattenlösningar, grönska, mötesplatser, uteserveringar, cykelparkering och andra mobilitetslösningar placeras. Även längs en villagata har byggrätternas placering betydelse för grannskapslivet.

Variera övergången mellan det offentliga och privata. Övergången mellan det offentliga och det privata kan utformas på en mängd olika sätt och där har byggelsens sockelvåningar en särskild roll. När det offentliga intresset styr bjuds även utomstående in på entrémark och i bebyggelsen, genom t ex lokaler i sockelvåningen – ett aktivt gränssnitt. När det saknas underlag för lokaler kan olika gemensamma funktioner placeras med en öppenhet utåt i sockelvåningen (exempelvis cykel, leveransboxar, utrymmen för tillfällig vistelse) – ett öppet gränssnitt. När det privata styr kan det också handla om att på utsidan skapa privata zoner för vistelse och möblering – ett stilla gränssnitt.

Notera!
När gränssnittet mellan det offentliga och det privata gestaltas behöver även samspelet mellan den befintliga omgivningen och det nya beaktas.

Exempel på olika typer av gränssnitt mellan det privata och det offentliga.

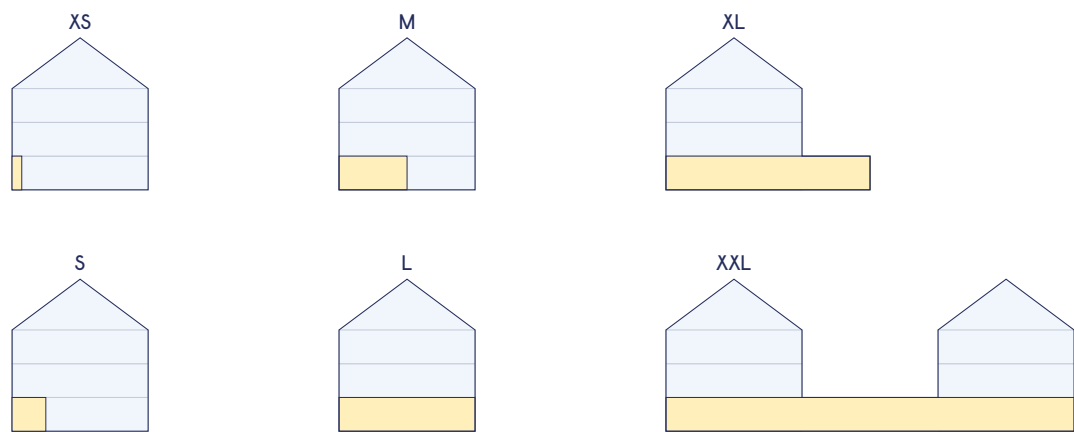
Aktivt gränssnitt.
Utomstående bjuds in.

Öppet gränssnitt.
Gemensamma funktioner - öppenhet utåt.

Stilla gränssnitt.
Privat zon för vistelse.

Storleksguide. Olika storlekar för verksamheter eller gemensamma funktioner i sockelvåningen.

Exempel gårdsutformning. Utformningen ger intima trädgårdsmiljöer. Angöring på egen fastighet stör inte dessa värden. Kvarteret Konduktören. Stadsplan: P. O. Hallman (1923)

Integrera verksamheter eller gemensamma funktioner med olika storlek i den täta stadens sockelvåningar.

Verksamheter kan berika stadsrummet likväl som de kan ha "förödande" effekter när de bryter stadens skala och skapar oklara impediment, ogästvänliga inhägnader, mm. Därför bör sockelvåningens möjlighet att rymma enheter av olika storlek tillvaratas. Den kan inrymma både mycket små och riktigt stora enheter. Ytan kan inåt bli större än den övriga byggnadskroppens normalplan, till och med uppta hela kvartersytan. Även små ytor kan berika stadsrummet.

Bostadsgårdar utformas i första hand för vistelse, aktiviteter och grönska, inte för parkering.

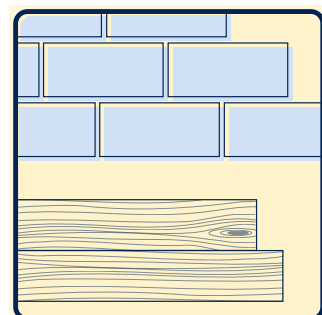
När gårdar planeras på bjälklag gäller samma prioritering. Gårdsrummen behöver planeras och utformas väl då de har en särskild betydelse i människors vardag och hemmiljö. Grönskan på gården utformas för att skapa en trivsamt och hälsosamt boendemiljö och för att bidra till biologisk mångfald och klimatanpassning.

Exempel gårdsutformning. Boendemiljö med vistelsekvaliteter för barn och äldre. Kvarteret Jakten 1. Arkitekt: Nordmark & Nordmark (2022)

Bygg tillräckligt stora gårdar. I planeringen av kvartersmarken behöver lösningar tas fram där logistiken och ytorna för parkering, avfall och angöring kan samsas med andra aspekter. Gårdar behöver vara tillräckligt stora för att ge utrymme för olika typer av aktiviteter; för lugn, samvaro och lek, för grönska och ljusinsläpp samt för förvaring av cyklar och avfall. Gården är en del av bostaden och har därför stor betydelse, inte minst för barn och äldre. Med ökad täthet i bebyggelsen behöver gårdarna planeras optimalt, för att skapa tillräckliga vistelsekvaliteter. Med högre och bredare bebyggelse krävs en större gård för att få in tillräckligt med dagsljus, både på bostadsgård och i bostäder. Samtidigt behöver gårdsrummen vara tillräckligt intima för att erbjuda en privat sfär. Det kan åstadkommas med grönska, gårdsbyggnader, avgränsande byggnadselement.

Nyttja taklandskapets potential. Takvåningen kan bidra både med karaktär till gaturum och bostadsgård som del av stadsbilden såväl som till gemensamma funktioner. Taken i sig kan utföras i lätta konstruktioner och bidra med lekfulla geometrier i stadsbilden, eller utföras med solenergi eller som gröna tak och bidra med ekosystemtjänster. Vidare kan takvåningen som generellt utgörs av förändringsbara och ljusa ytor rymma etage- eller entresolvåningar, takterrasser, privata eller gemensamma privata zoner. I särskilt attraktiva lägen kan de erbjuda tillgängliga publika rum. Att tillvarata takens och takvåningarnas potential har ett privatekonomiskt värde, samtidigt som de tillför en mångfald till staden.

Arkitekturen har material och form som håller över tid

– för en långsiktig omsorg om vår livsmiljö

Material och form som håller över tid är inte bara resursmässigt riktigt, utifrån ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Det handlar också om en omsorg om stadsbilden, stadens identitet och vår estetiska upplevelse av staden. Det kan också bidra till stolthet och tillit, att det satsas på medborgarna.

Ställningstaganden

Bygg tåligt och robust. Det vi planerar för och bygger idag behöver tåla förändringar för att vara hållbart i framtiden. En skola kan vid behov omvandlas till bostäder eller kontor, medan ett torg kan vara marknadsplats ena dagen och rymma ett kulturevenemang en annan dag. För att fler människor ska kunna nyttja stadens ytor kan till exempel en förskolas gård fungera som lekplats på helgen. Planera, bygg och utveckla så att platser och byggnader tål förändringar eller blir flerfunktionella. Säkerställ att ny bebyggelse tål omvandling utifrån såväl tekniska som arkitektoniska aspekter. Använd material och sammansättningar som åldras vackert och som har en lång livslängd. I de grönskande miljöerna kan till exempel ett varierat växtval bidra till en robust grön infrastruktur.

Återbruka. Ny- och ombyggnation är resurskrävande och inverkar negativt på klimatmålen. Sträva efter att om möjligt återanvända såväl byggnader som byggnadsdelar och material i arbetet med att utveckla Nyköping. Återbruket har också upplevelsevärden som nybyggnad inte kan ersätta, vilket även brukar synas i den ekonomiska värderingen. Bevara, underhåll och komplettera i första hand värdefulla, befintliga material vid renovering, utveckling och tillbyggnad av både byggnader och offentliga platser. Det är att föredra att framför att byta ut mot nyttillverkade.

Detaljering trä.
Småhus i Tystberga.
Arkitekt: Kjell Forshed (2006)

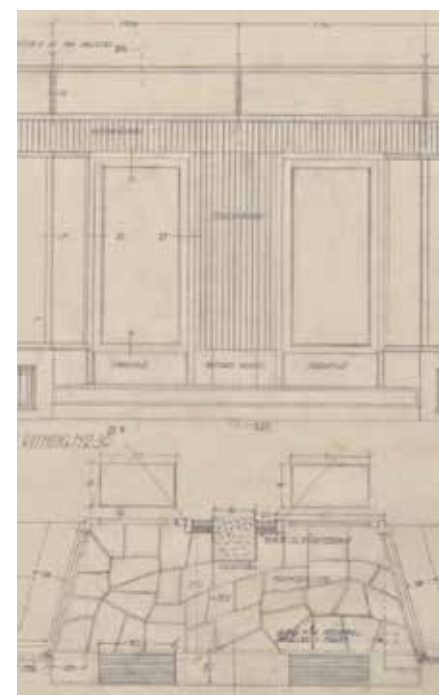
Detaljering tegel.
Alphaskolan i Nyköping.
Arkitekt: Carlstedt Arkitekter (2014)

Återbruk av industrilokal för bostäder.
Kvarteret Spinnerskan 2.
Arkitekt: Sweco Architects (2017)

Detaljering puts.
Kvarteret Varmbadet 18.
Arkitekt: Södergruppen arkitekter (2003)

Sockelvåningens detaljering. Uppställningsritning som skapar omsorg i detaljerna. Kv Biografen 19. Arkitekt: Alfred Weissenberg (1945)

Utgå hellre från befintlig grönska än plantera nytt. Bevara träd och uppvuxna grönskande miljöer på platsen hellre än plantera och anlägga nya. Flytta träd och växter istället för att ta bort och ersätta med nytt. Det tar många år innan ett nyplanterat träd kan bistå med samma mängd ekosystemtjänster som ett uppvuxet träd.

Sockelvåningens detaljering spelar roll. Byggnadens möte med marken kräver extra omsorg. Sockelvåningen kan bidra till ett attraktivt gaturum och en visuell tydlighet som tilltalar mänskliga sinnen, vilket ger en trygghet för de som använder gaturummet. Med omsorg i detaljeringen kan en funktionell miljö skapas, i ett glapp mellan offentligt och privat som ofta fyller flera uppgifter. Exempelvis ska det fungera för snöröjning, ta upp nivåskillnader, dörrslagningar, möblering, etc. Äldre arkitektur kan inspirera när det kommer till material, hantverk och utformning.

Tillvarata fasadens uttryck. Särskilt gaturummets fasader kräver sin omsorg kring proportioner och material för att kunna berika staden. En funktion som kan få en dominant inverkan på fasaduttrycket är stora utkragande balkonger, särskilt om de utförs inglasade. Därför behöver ofta andra gestaltningsmetoder användas för att främja samspelet mellan bostad och gaturum. Balkonger kan exempelvis utföras delvis indragna för att minska den utkragande delen och bättre integrera dessa i fasaden. Andra fasadelement som kan berika gestaltningen och livsmiljön är burspråk och franska balkonger. Utifrån ett interiört perspektiv möjliggör en fransk balkong både en god kontakt med omgivningen och ett effektivt ljusinsläpp.

Anta klimatutmaningen. Att bygga klimatsmart ska alltid eftersträvas och vara en grundläggande förutsättning för all ny arkitektur, oavsett om det handlar om ny- eller ombyggnad. Nya tekniker utvecklas ständigt för att minska belastningen och påverkan på klimatet. Det inverkar både på stadsbilden och enskilda byggnaders utformning. Robusta lösningar baserade på genomtänkta arkitektoniska idéer säkerställer att nya tekniker och krav kan ersätta äldre, efterhand som de utvecklas, samtidigt som stadsmiljöns olika kvaliteter bibehålls. Integrera klimatsmarta lösningar i gestaltningen för att säkra att den ekologiska hållbarheten blir en naturlig del av stadens arkitektur. Även för att skapa god arkitektur i den befintliga miljön behöver klimatanpassningen adresseras. Traditionella material och metoder utgör en utgångspunkt som kan behöva kopplas till nyare innovativa metoder.

Fasadens gestaltningselement. Burspråk och indragna mindre balkonger kan skapa mervärden såväl för bostaden som även för gaturummet. Kv. Tullporten 23. Arkitekt: Sven Löfström (1957)

Entréns detaljering. Utformning som skapar trygghet och omsorg i den offentliga miljöns skala. Entrébyggnad till Nyköpings lasarett. Arkitekt: Carlstedt Arkitekter (2022)

Entréns detaljering. Utformningen med en omfattning av stående klinker och port i fennissat trä ger omsorg i vardaglig miljö. Kv. Hotellet 22. Arkitekt: Sven Graflund (1962)

Hur gör vi?

I arbetet med att utveckla framtidens Nyköping är många människor inblandade. För att vi ska lyckas krävs god samverkan. Besluten kring stadsutvecklingen, som fattas av våra folkvalda politiker, föregås av ett omfattande arbete, där flertalet aktörer är delaktiga. Vid genomförandet är ytterligare en mängd människor med olika yrkesroller involverade. Kommunens medarbetare ingår i processerna, liksom byggaktörer, arkitekter, entreprenörer och andra experter inom olika områden.

Kommunen har, i egenskap av planerande och reglerande myndighet, en betydande roll i hur arkitekturen utvecklas. Uppdraget medför ett stort ansvar som innefattar både mandat och skyldigheter. Likaså ingår det i rollen som mark- och fastighetsägare att både förvalta och utveckla stadsmiljön.

Följande avsnitt handlar om att kartlägga hur denna samverkan kan gå till i praktiken. Hur kan Nyköpings sju strategier vara ett praktiskt stöd i denna process? Hur ser ett strukturerat arbetssätt för arkitektur ut? Med PBL-processen som utgångspunkt sammanfattas kommunens önskan om samverkan genom följande tre guider:

- **Samtalsguiden:** den pekar ut de frågor som alla byggaktörer behöver ställa sig oberoende av skede eller process.
- **Processguiden:** den pekar ut när frågorna behöver ställas och av vem.
- **Verktygsguiden:** den sammanfattar några verktyg som kommunen kan använda sig av med strategierna som stöd.

I slutändan handlar guiderna om att skapa en medvetenhet om hur var och en bidrar till hela samhällsbyggnadsprocessen för att skapa väl gestaltade livsmiljöer som vi kan vara stolta över.

Samtalsguide

Använd strategierna som samtalsguide. Strategierna ger en överblick. De kan användas för att inkludera arkitekturperspektiv i uppdraget. I slutändan svarar en god gestaltad livsmiljö alltid på ett antal för projektet relevanta frågor.

Frågorna i samtalsguiden utgör innehållet i Nyköpings arkitekturstrategi. Förväntningen är att frågorna och kommunens ställningstaganden till dessa ska användas för att precisera det enskilda projektets bidrag till helheten. Med samtalsguiden skapas en **projektanpassad arkitekturstrategi**. Formatet för denna kan se ut på olika sätt, alltifrån genomarbetade gestaltningsprogram till enklare ställningstaganden.

Hur uppnår vi ett strukturerat arbetssätt?

- Vilken är projektets arkitektoniska idé?
- Hur är gestaltningen anpassad till och bidrar till platsen och staden som helhet?

- Hur bidrar projektet till att koppla samman stadsstrukturen?
- Hur nyttjas vatten, grönska och kulturmiljö som resurs?
- Hur bidrar projektet till stadsliv och jämlikhet?

- Hur bidrar projektet till väl gestaltade stadsrum, med fokus på gatumiljöer, bottenvåningar och gårdar?
- Hur ska material och form hålla över tid?

Processguide

När behöver frågorna ställas och av vem?

För att implementera arkitekturstrategin krävs det inte bara att ett antal frågor besvaras. De behöver också besvaras på rätt nivå vid rätt tidpunkt, dvs vara processororienterade.

Kommunen har här en central roll som processledare för arkitektur. Under rubriken samhällsbyggnadsprocessen nedan presenteras det en överblick över olika delar som denna roll innefattar. Alla delar har sin betydelse och för arkitekturstrategins implementering finns förväntningen på en hög nivå av intern samordning kring de frågor som är relevanta för respektive skede.

Från den **enskilde byggaktören** förväntar vi oss en hög beredskap på kommunikation kring den arkitektur som planeras. För en trovärdig och framgångsrik process är det avgörande att de delar som har särskild relevans för den byggda arkitekturen kommuniceras i ett tidigt skede och att de arkitektoniska utgångspunkterna sedan följs upp genom hela processen.

För både kommun och byggaktör kan förväntningarna sammanfattas i dessa hörnstenar för en framgångsrik process:

- **Den tidiga förankringen av arkitekturens frågor**
- **Uppföljningen av de arkitektoniska utgångspunkterna genom hela processen**

Samhällsbyggnadsprocessen

Samhällsbyggnadsprocessen är en rubrik för alla de processer som tillsammans behövs för att utveckla staden, från en idé eller behov till färdig byggnad eller anläggning. I översiktsfiguren till vänster sammanfattar kommunen de skeden som ingår i samhällsbyggnadsprocessen. Hur delprocesserna löper mellan skedena och förhåller sig till varandra har kommunen gjort en detaljerad kartläggning av, både för internt och externt bruk.

Frågor sorterade efter samhällsbyggnadsprocessens delprocesser:

Samhällsbyggnadsprocessens skeden genomsyras av ett antal delprocesser som krockar i varandra och som inte sällan spänner över flera skeden.

För respektive delprocess finns det frågor som bör ställas för att uppnå ett strukturerat arbetssätt kring arkitektur. I denna processguide ställs de på en grundläggande nivå:

Som grund för ställningstaganden i ...

• Är kunskaps- och planeringsunderlagen aktualiserade?	... strategiprocessen
• Har exploateringsavtal och markanvisningar använts som styrmedel mot önskad arkitektur?	... exploateringsprocessen
• Finns det en projektanpassad arkitekturstrategi? Baseras den på en platsanalys och arkitektonisk idé? Har den gestaltungsprinciper som är möjliga att följa upp i senare skeden?	... planprocessen
• Har det funnits en tidig dialog inför bygglov för att följa upp förutsättningarna i projektet? Har gestaltungsambitioner stämts av utifrån kommunens perspektiv?	... bygglovsprocessen
• Är lovprövningen välgrundad utifrån sammanväganden enligt PBL och har tekniskt samråd använts för verktyg för möjlig uppföljning?	... bygglovsprocessen
• Har välinformerade ställningstaganden gjorts längs vägen när förutsättningarna i projektet förändras? Finns det välkommunicerade styrmedel för att uppnå önskat resultat?	... genomförande-, lokalprojekt-, förvaltningsprocessen
• Har kulturmiljö- och arkitekturkompetens involverats vid upprättandet av underhållsplaner för skyddsvärda objekt?	... förvaltningsprocessen
• Har kulturmiljö- och arkitekturkompetens involverats vid fastighetsutveckling inom ramen för befintlig markanvändning?	... förvaltningsprocessen

Verktygsguide

Använd den kommunala verktygsguiden för att stärka arkitekturen. Vid sidan om PBL-processen har kommunen olika verktyg att tillgå under samhällsbyggnadsprocessen. Arkitekturstrategin ger stöd för användandet av dessa verktyg. De utgör ett komplement och samverkar med samtals- och processguiden ovan.

Markanvisningar används aktivt för att välja ut rätt byggaktör. Rätt byggaktör för rätt situation. Markanvisningar används för att sätta ramarna för den arkitektoniska idén genom att t ex ange platsspecifika förutsättningar att ta hänsyn till.

Förstudien som verktyg för välgrundade vägval – som grund för ställningstaganden i genomförande-, lokalprojekt-, förvaltnings-, exploaterings- och planprocessen.

Idéer provas parallellt i komplexa projekt. I komplexa projekt med särskild betydelse för kommunen behöver lösningar eller förhållningssätt till givna förutsättningar ibland provas parallellt. Tävlingar och parallella uppdrag innebär att flera aktörer tar fram olika gestaltungsförslag i konkurrens. Genom att synliggöra ett brett spektrum av möjligheter skapas underlag för samtal och diskussion som främjar arkitekturens roll i stadens utveckling. 3D och andra visuella verktyg används för att förstå och kommunicera konsekvenser.

Använd konst och tillfällig arkitektur i det offentliga rummet. Tillfälliga åtgärder är både kostnadseffektiva och tidsbesparande när det gäller att pröva en ny användning eller att sätta fokus på en plats eller ett event. Konsten i den offentliga miljön spelar en mångfacetterad roll som sträcker sig över estetiska, sociala, kulturella och ekonomiska värden.

Gestaltningssprogrammet respekteras och följs upp i genomförandet. Gestaltningss- och andra kvalitetsprogram utgör bilagor till detaljplanen och lyfter fram avgörande kvaliteter att beakta i genomförandet på. Gestaltningssprogrammets respekteras i genomförandet, oavsett om egenskaperna är säkrade eller inte i planhandlingarna.

Vägledningar i återkommande bygglovsfrågor. Upprättas som grund för ställningstaganden i bygglovsprocessen.

Avtal och överenskommelser krävställer önskad gestaltning. Överenskommelser mellan kommunen och berörda byggaktörer kring t ex gestaltungsfrågor kan i vissa fall regleras genom olika avtal som t ex markanvisnings- och exploateringsavtal. Kommunen har möjlighet att utveckla dessa avtal för att uppnå önskad gestaltning.

Utvärderingar ger lärdomar. Utvärdering, av både goda och mindre lyckade exempel, är en viktig del av ett långsiktigt arbete med att höja kvaliteten i det som byggs. Platsbesök, workshops och enkäter med inblandade aktörer som t ex boende, brukare eller olika sakkunniga kan användas för att utvärdera den byggda miljön. En viktig fråga att utvärdera är om slutresultatet motsvarar den ursprungliga arkitektoniska idén. Lärdomar från utvärderingar kommuniceras och vävs in i kommande projekt.

Goda exempel synliggörs. Att uppmärksamma de resultat som blivit extra lyckade fungerar både som sporre och inspiration. Tävlingar i olika former ger t ex ofta genomslag i media och lyfter fram att arkitekturen har betydelse och kan främja diskussion och debatt. Att instifta ett återkommande kommunpris för god arkitektur kan vara ett annat sätt att synliggöra god arkitektur.

Bild: illustration från det vinnande förslaget Forest City, i tävlingen European 17 för Skavsta i Nyköping

Nyköpings identitet och karaktärsdrag

– ett kunskapsunderlag

Referenser i urval:

- Kulturhistoriska områdesbeskrivningar för Nyköpings tätort (2019).
- Kulturhistorisk byggnadsinventering i stadskärnan (Sörmlands museum, 2015-16).
- Ann Mari Westerlind: Nyköpings stadsmiljö. En beskrivning av utvecklingen (2024). För beskrivningen av den historiska utvecklingen och de tematiska karaktärsdragen har Westerlinds arbeten varit särskilt värdefulla.
- Publikationer från Nyköpings hembygdsförening: Nyköpings historia (del 1-2); Nyköping under 300 år (i flera delar); Nyköping i våra hjärtan (skriftserie); NK-epoken i Nyköping 1904-1973; etc.
- Äldre inventeringar beställda av Nyköpings kommun: Bygd och Miljö (1988); Områdesplan Nyköping (inventeringar i flera delar av tätortens miljöer, 1985); Kulturhistorisk bebyggelseinventering (i flera delar för landsbygdens tätorter, 1991).

Innehållsöversikt:

Den historiska utvecklingens karaktärsdrag

Det förhistoriska landskapet
Den tidiga handelsstaden (1100-1660)
Rutnätsstaden (1660-1860)
Den växande rutnätsstaden (1860-1930)
Folkhemsstaden (1930-1955)
Den senmodernistiska staden under rekordåren (1955-1975)
Den hänsynsfullt förnyade staden (1975-2000)
Utblick (2000-)

Tematiska karaktärsdrag

Residensstaden
Industristaden
Villa- och trädgårdsstaden
Grannskapsenheten
Staden vid vattnet
Parkerna och grönskan i staden
De stora landskapsrummen
Bebyggelsesätt på landsbygden

Stadsbyggandets kontinuitet

När vi blickar framåt och utvecklar staden behövs en stadig förankring i stadens och landskapets historia. Behovet av historisk förankring har även sitt stöd i lagstiftningen. Exempelvis utgör PBL ett övergripande och långtgående skydd av kulturmiljön. Den utgör normalt sett inte ett hinder för förändringsåtgärder, däremot handlar den om att befintliga värden ska omhändertas genom hänsyn, varsamhet och anpassning. Annan lagstiftning är miljöbalken och kulturmiljölagen som särskilt är inriktade på kulturmiljövården i olika former.

Genom ett fungerande samspel med befintliga värden stärker arkitekturen platsens eller stadsdelens karaktär och identitet, något som också påverkar oss människor som bor i och besöker den positivt. Platsernas identitet skapar en känsla av tillhörighet hos invånarna och bidrar till attraktivitet för alla som besöker den.

Detta kunskapsunderlag ska fungera som en guide som öppnar ögonen för Nyköpings historia och ger ett stöd för kommande platsutveckling. Hur ser en sådan guide ut och vad tar den fasta på?

Här ska vi fokusera på de faktorer som bidragit till att forma stadens fysiska uttryck såsom vi känner den idag, dvs den stora mångfalden av historiskt intressanta objekt. Vi närmar oss Nyköpings historia med hjälp av dess historiska och tematiska karaktärsdrag. Med karaktärsdrag avser vi här karaktäriseringen av en utvecklings kännetecknande särdrag tillsammans med dess fysiska manifestationer.

Stadens karaktärsdrag är del i ett större samhällsskede samtidigt som dess manifestationer alltid bär en lokal prägel. För den enskilda platsen kan beskrivningen broderas ut på många olika sätt. Denna sammanställning är tänkt som ett paraply för alla olika typer av kunskapsunderlag, från olika lokalhistoriska publikationer till de separata kulturmiljöutredningar eller inventeringar som tas fram för detaljplanering eller bygglov. Någon heltäckande eller slutlig version ska man här förstås inte förvänta sig. Referenslistan ger några tips på fördjupande läsning.

Framställningen av den historiska utvecklingen är kopplad till historiska epoker och har därför ungefärliga årtal inom parentes. De tematiska karaktärsdragen är frikopplade därifrån: de tydliggör utvecklingar som löper parallellt och överlappar dessa epoker.

Den historiska utvecklingens karaktärsdrag

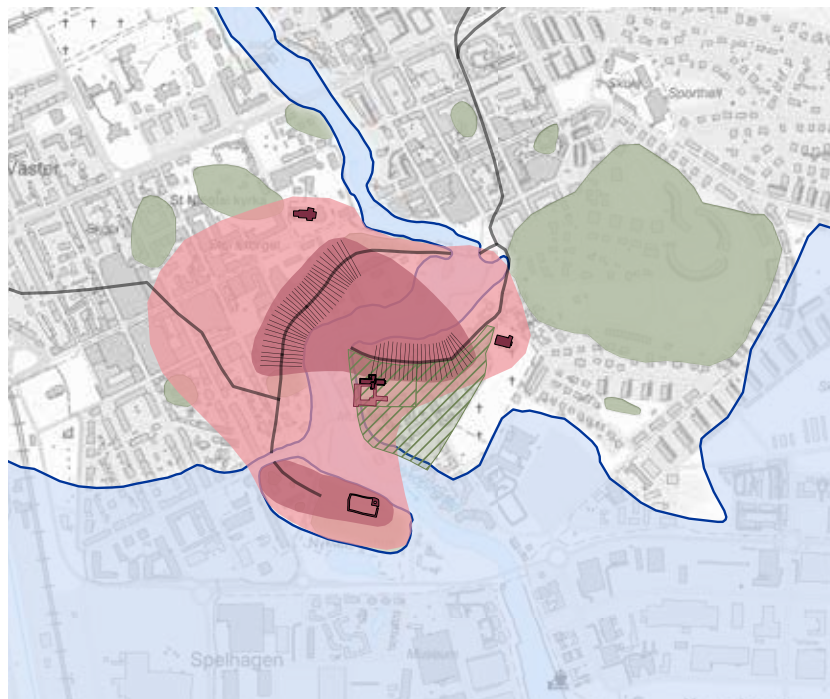
Det förhistoriska landskapet (-1100)

Kvarvarande kännetecken:

- Kiladalen är exempel på en dalgång med lång kontinuitet av bosättning kopplat till dess betydelse som transportled, tidigare som havsvik, senare som vägled.
- Fornminnen och gravplatser på höjder i landskapet.

Utvecklingens karaktärsdrag:

För förståelsen av det förhistoriska landskapet utgör landhöjningen en avgörande faktor. Dagens odlingsmarker var under förhistorisk tid i huvudsak sjöbottnar och åarnas dalgångar var havsvikar in från Östersjön. Fornlämningar och gravplatser talar om för oss att bosättningar varit möjliga uppe på höjderna. Ännu vid tiden för Nyköpings grundande (med ca 5 meter högre strandlinje) hade Stadsfjärden en mycket större utbredning, då Svanviken fortfarande var en havsvik och Brandholmen en ö i Stadsfjärden. För bosättningarna under medeltiden var dessa förhållanden betydande då vattenvägarna var avgörande för transporter.

Den tidiga handelsstadens struktur:

Baserat på arkeologisk forskning visar kartbilden hamnstrukturens utbredning och gatustruktur med dagens stadsnät som orienterande bakgrund. Den mörkare rosa färgen visar tidigt skede och ljusare rosa den senare medeltiden. Utmarkerade byggnader är Nyköpingshus och kyrkorna. Vattenlinjen är högre jämfört med idag.

Den tidiga handelsstadens struktur (1100-1660)

Utvecklingens karaktärsdrag:

Etableringen av handelsplatsen vid åkröken i Nyköping går tillbaka på 1100-talet och stadens grundande brukar dateras till 1187 då det befästningstorn som sedermera blev Nyköpingshus uppfördes. Den tidiga handelsstaden karaktäriserades av tidstypisk hamnstruktur med en längsgående gata, täta korsande gränder och låg bebyggelse. Med denna struktur erhöles på en litet markområde en maximal tomtyta för bebyggelse.

Under senmedeltiden utvecklades staden med stadsprivilegier, kyrkor, kungligt slott, handel, industri, flera torg, ett oregelbundet gatunät och låg träbebyggelse med ett fåtal stenhus. Industrietomterna som låg invid ån utnyttjade vattenkraften. Stadsbebyggelsen reglerades centralt av Byggningsbalken. Den fastställde exempelvis att det i varje stad ska det finnas två män som ska se och syna byggen och avgöra grannar emellan hur de ska bygga och riva ned sina hus och eventuellt bötfällas. Alla allmänna gator reglerades till att vara minst 8 alnar (4,75m) breda så att man kan på dem både åka och rida och mötas.

Av särskild betydelse för stadens utveckling var etableringen under 1500-talet av flertalet gruvor i närområdet. Under Hertig Karl blev industrinäringarna centrala enligt den europeiska merkantilismens mönster (bl.a. järnframställning, tillverkning av vapen, mässing, glas, kläde, skeppsvarv). Till den blomstrande ekonomin hör Nyköpingshus som ett statligt renässansslott.

Kvarvarande kännetecken:

- Naturförutsättningarna med åns slingrande lopp och fall och de obebyggda bergen.
- Bebyggelsens läge på båda sidor om Nyköpingsån.
- Förbindelser över ån vid Fors, Stadsbron, Kvarnbron och Behmbron.
- Kyrkorna och de omkringliggande kyrkogårdarna.
- Kvarn- och industrietomter utmed ån.
- Hospitalet i utkanten av staden.
- Nyköpingshus, slottsområdet och spår av slottsträdgården.
- Landsvägarnas dragningar in mot tullarna.
- Medeltida gårdslägen.
- Lämningar från tidig bruksverksamhet.

Nyköping under stormaktstiden:

illustration från Dahlbergs planschverk *Suecia* (1667). Bilden visar på en vidareutveckling av den ursprungliga hamnstrukturen och stadsbyggandet under merkantilismens tidevarv.

Rutnätsstaden (1660-1860)

Kvarvarande kännetecken:

- Gatunätet, kvarterindelningen och rester av den äldre tomtindelningen.
- Siktlinjen mellan väster- och östertull längs Storgatorna.
- Stora Torgets och Stadsbrons lokalisering.
- Industritomterna vid ån.
- Borgareberget och Stackeberget.
- Karaktärsbyggnader som: handels- och borgargårdar, småfolksbebyggelse, industribyggnader och klockstaplar.
- Kyrktornens och de offentliga byggnadernas dominans.

Rutnätsplanen 1665:

Kartan visar hus rutnätsplanen från drottning Kristinas administration lades ut över den medeltida stadsplanen efter branden 1665. Rutnätsplanen är ännu idag avläsbar och dess långa kontinuitet utgör ett av motiven till utpekandet av Nyköping som riksintresse för kulturmiljövård. Planen banade väg för en successiv utveckling av Nyköping till en etablerad residens- och industristad.

Utvecklingens karaktärsdrag:

Efter betydande stadsbränder förändrades stadens struktur. Med rutnätsplanen efter branden 1665 reglerades bebyggelsen och stapelstaden Nyköping utvecklades till en industri- och residensstad. Tomtstorlekarna i olika kvarter avspeglade invånarnas ekonomiska ställning. Efter branden 1719 återuppbyggdes stadens kvarter långsamt med undantag för de uppstickande bergen och den slingrande ån. Enstaka stenhus uppfördes som bostäder, industri- och förvaltningsbyggnader. De flesta husen liksom de båda klockstaplarna byggdes av trä. I en lokal byggnadsordning infördes 1808 bestämmelser om bl a brandsäkerhet, låga ljusmålade och prydliga byggnader och plank mot gatan.

Den växande rutnätsstaden (1860-1930)

Utvecklingens karaktärsdrag:

Under slutet av 1800-talet förändrades samhällets organisation genom ny hälso-, miljö- och planlagstiftning. Med den expanderande industrialismen följde inflyttning från landsbygden och växande städer med bostadsnöd, stora klassklyftor och många offentliga byggnader.

Gestaltningssidéerna för nya bebyggelseområden förändrades från strikta kvarter och esplanader till terränganpassade trädgårdsstäder och en begynnande funktionsuppdelning av stadsbygden.

Nyköping utvecklades som industri- och residensstad. Nya regelbundna kvarter med stora tomter omgavs av breda gator och förgårdsmark. Högre stenhus som offentliga byggnader, fondbyggnader och industribyggnader av tegel uppfördes enligt bestämmelserna i 1874 års byggnadsstadga. Hamnen och järnvägarna anlades liksom parker och alléer. Många trähus putsades av brandskäl.

Kvarvarande kännetecken:

- Gatunät, kvarter, förgårdar, byggnader och gårdsmiljöer i de nya kvarteren.
- Spårområden, stationsbyggnader, platsbildningar och alléträd knutna till järnvägarna.
- Karaktärsbyggnader i industri- och hamnområden.
- Parkanläggningar och alléer inklusive begravningsplats och kyrkogårdar.
- Offentliga karaktärsbyggnader och tidstypiska stenhus som följer 1874 års byggnadsstadga.
- Tidstypiska putsade bostadshus med gröna gårdsmiljöer.
- Terränganpassade trädgårdsstäder med små parker i de nya bostadskvarteren.
- Trädplanterade gatumiljöer med tidstypisk trädgårdsstadskaraktär.
- Industribyggnader längs ån och invid järnvägen.

Exempel - området norr om Repslagaregatan:

karaktäristisk utformning kring Borgaregatan med dynamisk gaturumssekvens och storgårdskvarter; institutionsbyggnader i parkmiljö; terränganpassat villaområde med trädgårdsstaden som ideal.

Folkhemsstaden (1930-1955)

Kvarvarande kännetecken:

- Tidstypisk bebyggelse i form av glest placerade lamellhus i två-tre våningar, punkthus i tre-fyra våningar, radhus och styckebyggda småhus.
- Avgränsade tomter med fruktträd och planteringar samt omgivande häckar.
- Bostadsgator med trottoarer och tillåten biltrafik.
- Parker i bostadskvarteren med lekplatser för barn.
- Exempel på utveckling: på Öster, i Fågelbo, Oppeby och Högbrunn.
- Ett medvetet förenklat formspråk där detaljeringen i de enskilda byggdelarna fick stor betydelse. Offentliga byggnader uppfördes i tegel eller puts.
- Gröna tillskott i form av Gripsholmsparken, trädplanterade gator och gårdar och delar av Å-promenaden.

Exempel - området kring Ringvägen på Öster:

lamellhus med gröna gårdar; hus i park; miljöer för lekplatser; lokal service.

Utvecklingens karaktärsdrag:

Välfärdssamhället växte fram. Industrin flyttade ur stads-kärnorna. Vägtrafiken började ta plats. En ny bostadspolitik utvecklades. Nya förorter bildades. Nya stadsplane- och byggnadslagar och en ny byggnadsstadga antogs. Funktionalismen förespråkade enkelhet, ljus och luft. Med folkhemstankarna utvecklades grannskapsenheter. Byggandet var ännu hantverksmässigt. Centrumsaneringar påbörjades punktvist men funktionell zonexploatering förordades. Gröna friytor prioriterades i stadsbygden.

Nyköping utvecklades som industristad med NK, F11 och Studsvik mm. Riksettan gick genom stan. Saneringsplaner togs fram och punktsaneringar genomfördes i stads-kärnan med trevåningshus med butiker i bottenvåningen. Nya kvarter byggdes ut i Öster och Fågelbo, Högbrunn och Oppeby med tidstypiska lamellhus i två eller tre våningar, radhus eller småhus med tillhörande gröna gårdar. Industribyggnader uppfördes på tomter avskilda från bostads-kvarteren.

Den senmodernistiska staden under rekordåren (1955-1975)

Utvecklingens karaktärsdrag:

Stark tillväxt och ökad levnadsstandard skapade förutsättningar för senmodernismen. Strikt reglering av bostadsbyggnaderna med "God Bostad", biltrafiken med "SCAF" och nya industriområden med zonindelning. Omvandling i form av centrumförnyelse av stads-kärnorna och utbyggnad av nya förorter i form av "Miljonprogram".

Olika "saneringsutredningar" påbörjades och medför ett trendbrott i stadsbyggandet och en ny syn på kultur-miljön. Nyköpings stads-kärna var i behov av förnyelse för att fungera som regioncentrum. Ett flertal kvarterssane-ringar och en inre ringled genomfördes. Ett nytt stadshus uppfördes liksom flera varuhus och kontorshus.

Staden var på 1960-talet i behov av bostäder, nytt trafik-ledssystem, skol- och vårdförsörjning, industrimark och fritidsanläggningar. Under kort tid tillkommer nya stadsde-lar, trafikleder, skolor, lasarett och industriområden.

Kvarvarande kännetecken:

- Tidstypiska byggnader som Stadshuset, totalsanerade bostads- och handelskvarter med trevåningsbebyggelse.
- Grannskapsenheter som t ex Stenkulla, Rosenkälla, Oppeby gård och Brandkärr med effektiv trafikmatning, centrumbildning, bilfria gårdar, parkeringsytor, skolområden, lekplatser, olika typer av bostadshus och grönområden.
- Radhusmiljöer med monoton upprepning.
- Breda gatumiljöer längs den inre ringleden.
- Storskaliga industriområden med mycket breda gator.
- Trafikseparering, planskilda korsningar eller korsningar med trafikljus och impediment.

Exempel - området Oppeby gård:

karakteristisk bostadsexploatering i stor skala; bilfria gårdsmiljöer; separerade trafikleder med matargator i "trädstruktur"; zonering av funktioner.

Den hänsynsfullt förnyade staden (1975-2000)

Kvarvarande kännetecken:

- Sammanhängande miljöer med en kombination av "gammalt och nytt", en hänsynsfull skala, genomarbetade byggnadsdetaljer och gårdsmiljöer samt naturanpassning.
- Ett "restriktivt" trafiksystem.
- Exempel: S:t Anna området och kv Kompaniet.
- Nya offentliga byggnader Polishuset, Tingshuset och Culturum.
- Långa sträckor av Å-promenaden och gröna parkområden vid Borgareberget och Nyköpingshus.
- Bevarande av äldre kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Utvecklingens karaktärsdrag:

Den expansiva fasen hejdades med ett minskat statligt och kommunalt bostadsbyggande samt ökade energispar- och tillgänglighetskrav. Nybyggnad av bostadsrättslägenheter, ekobyar och villor. Debatt om förvanskning av äldre byggnadsstilar vid ombyggnader och upprustningar. Ny lagstiftning och information om varsamhet och ökad miljöhänsyn. Den regelbundna kvartersstaden återuppväcks som ideal för att få ett stadsmässigt byggnadssätt.

Nyköping hade visioner om befolkningsökning, Skavsta, universitet och pendling. Råd om hänsyn i olika stadsdelar. Förslag till Nya Nyköping vid Stadsfjärden med miljöprogram för kvalitet och konstnärlig medverkan. I stadskärnan fick nya bostadsområden en skala och utformning anpassad till den befintliga miljön, en mängd skyddsbestämmelser i områden med äldre bebyggelse och ett nytt kulturhus Culturum. I ytterområden byggdes olika bostadsområden med krav på småskalighet, trafiksäkerhet och naturanpassning.

Exempel - S:t Annaområdet och området kring Fors:

kompletterande bebyggelse och gårdar som hänsynsfullt anpassas i skala och karaktär till den befintliga miljön; detaljering som nytolkar traditionen och som bidrar till småskalighet; Culturum som anpassning till det lokala i postmodernistisk anda.

Utblick (2000-)

Utvecklingens frågeställningar:

Utvecklingen under 2000-talet kan här inte beskrivas med historisk distans. För att karaktärisera vår samtida epok framstår det som mer träffande att i stället ta fasta på några perspektiv och frågeställningar som återkommer på agendan när det gäller stadsbyggnad och arkitektur i vår tid. Listan gör inte anspråk på att vara komplett.

- Bygga staden inåt. Ett perspektivskifte inom stadsplaneringen som innebär komplettering och förtätning av redan exploaterade områden, exempelvis i stadsnära industriområden som spelat ut sin roll.
- Attraktiv stad och social hållbarhet. Stadsmiljö och arkitektur blir ett konkurrensmedel för att locka människor och företag på en öppen marknad, men också en fråga om hur staden socialt hänger ihop.
- Trafiken i stadsmiljön. Med en ny syn på trafiken eftersträvas ett mer jämlikt gaturum.
- Klimatanpassning. Framtidsäkringar för olika scenarion påverkar byggandet i stort: hus, mark och infrastruktur.
- Transformation istället för nybyggnad. Utifrån frågan om resurshantering söker man en arkitektur som utgår från den befintliga strukturen och dess värden.

Exempel - stadsutveckling i Spelhagen:

typisk stadsutveckling i f.d. industriområde som svarar mot en del av vår tids frågeställningar; genomarbetad och varierad skala; integrerad grönstruktur som omhändertar dagvatten.

Tematiska karaktärsdrag

Residensstaden

Exempel på fysiska uttryck:

- Stora Torget som uttryck för stadens administrativa centrum.
- Teaterparken.
- Skolmiljöer som Nicolai och Östra skolan.
- Lasarettsområdet.
- Ståndsmässiga fasader längs Storgatorna.
- Ämbetsmannabostäder, prostgårdar, etc.

Utveckling och karaktärsdrag:

Nyköping har sedan 1634 – i samband med Sveriges länsindelning – varit residensstad för Södermanlands län. Att vara residensstad innebär mer än att härbärgera länets landshövding. Historiskt har den administrativt centrala funktionen inneburit en särskild utveckling av offentliga byggnader och platser, liksom en social differentiering av staden som ämbetsmannastad.

Residensstadens offentliga miljöer har genom åren utvecklats på olika sätt. Till dessa miljöer hör: länsstyrelsens residens, tingshus, länsfängelse, hospital/lasarett, rådhus, läroverk, folkskola, etc. Till ämbetsmannastaden hör byggnader som teatern, Odd Fellow, bankväsendet, ämbetsmannabostäder, prost- och prästgårdar, etc. Till residensstadens karaktär hör styrningen av stadsbebyggelsen, såsom byggnadsordningen från 1808 som förordar prydlighet och ståndsmässigt utseende i stadsmiljön.

Industristaden

Exempel på fysiska uttryck från olika epoker:

- Storhuskvarn, kvarteren Verkstaden, Bryggaren, Fors, Perioden, Harg.
- Kvarteren Sunlight, Raspen, Glödlampan, Gripen, Spelhagen.
- Kvarteren Produkten, Ribban.

Utveckling och karaktärsdrag:

Nyköping etablerades tidigt som industristad. Utmärkande för denna utveckling var Nyköpingsån som kraftkälla, med Kvarnfallet, Fors och Perioden som viktiga lokaliseringar. Under 1600-talet var Mässingsbruket vid Kvarnfallet en betydande verksamhet. Under tiden fram till 1800-talet fanns en rad verksamheter: masugn, järnbruk, stamp, varv, myntverk, pappersbruk, kopparbruk, etc. Senare utvecklades mekaniska verkstäder, textilindustri, snickerifabrik, tegelbruk, etc.

När ånga och elkraft tillkom som kraftkällor kunde industrier utvecklas utan koppling till Nyköpingsån. Lägen vid järnväg eller hamn blev viktigare. Till dessa etable-

ringar hör exempelvis Sunlight, Wedholms, NK:s verkstäder, ANA och Lantmännen. Under rekordåren efter andra världskriget började även industrierna på allvar expandera utanför stadskärnan. Exempel på tidiga större etableringar från denna epok är Thorsman på Arnö, Cewe i Spelhagen och AB Atomenergi i Studsvik.

Villa- och trädgårdsstaden

Utveckling och karaktärsdrag:

I början av 1900-talet var trädgårdsstaden en specifik inriktning för stadsplaneringen, medan den idag har fått en mer allmän betydelse: en tätare form av villabebyggelse, inte sällan med radhus och ibland med inslag av flerbostadshus. Gemensamt för villa- och trädgårdsstaden är det integrerade inslaget av grönska, både i gatu- och gårdsrum. I Nyköping är Östra Villastaden och Lasarettstadens villaområde tidiga exempel där denna omsorg kring topografi och grönska kommer till uttryck. Många andra varianter finns på villa- och radhusområden från olika tidsepoker. Sentida efterföljare till idén om trädgårdsstaden finns från början av 2000-talet i områden på Brandholmen och vid Arnö Allé.

Exempel på fysiska uttryck från olika epoker:

- Östra Villastaden, Lasarettstadens villaområde.
- Villaområden i Fågelbo, Rosenkälla, Högbrunn, etc.
- Sentida trädgårdsstad vid Brandholmen och Arnö Allé.

Grannskapsenheten

Utveckling och karaktärsdrag:

Den expanderande staden gav upphov till olika former av grannskapsenheter, mer eller mindre hårt knutna till tätorten. Under folkhemsepoken fanns benämningen ABC-staden för denna enhet, vilket står för: Arbete, Bostad och Centrum. Tanken var att de områden som planerades skulle vara mer eller mindre självförsörjande. Det närmsta exemplet i Nyköping är antagligen Oppeby, där F11 och mejeriet stod för arbetsplatserna. Under senmodernismen blev grannskapsenheten en paradgren med dess SCAFT-vägnät och zonplanering. Däremot blev det med planeringsmodellen svårt att upprätthålla den eftersträfvade multifunktionaliteten i området. Värt att notera är att grannskapsenheten också finns som ett återkommande karaktärsdrag i den mindre skalan, med fokus på gemensamma funktioner i boendemiljön.

Exempel på fysiska uttryck från olika epoker:

- Oppeby
- Stenkulla, Oppeby Gård, Brandkärr.
- Arnö Centrum.
- I mindre skala: Krikonbacken.

Staden vid vattnet	
Exempel på fysiska uttryck:	Utveckling och karaktärsdrag:
- Sydöstra Brandholmen. - Spelhamnen: "Nyköping Strand". - Rosenshill - Arnö allé.	Staden vid vattnet är ett relativt sent koncept i Nyköping. 1989 lanserades det under namnet Nya Nyköping med en programförklaring och arkitekttävling. Bakom projektet fanns viljan att bryta en negativ befolkningstrend och avlasta Stockholmsregionen. Nyköping som boendemiljö skulle kombineras med storstädernas arbetstillfällen. Utvecklingen av en attraktiv stad utmed Stadsfjärden var ett svar som låg i tiden. För bostäderna låg fokus initialt på Brandholmen och Arnö. På Brandholmen skulle karaktären knyta an till innerstadens rutnät men med vattenkontakten som central beståndsdel. På Arnö skulle en stadsmässigt sammanhållen trädgårdsstad organiseras kring en central och långsträckt allégata. Med en vikande konjunktur kom endast en liten del av stadsplanen att förverkligas på 1990-talet. 2003 återlanserades planerna med ett något modifierat planprogram. Fler områden realiserades successivt, men fortfarande är staden vid vattnet inte fullt förverkligat. Med en utdragen stadsutveckling varierar inriktningarna för delområdena över tid. Inte desto mindre kvarstår staden vid vattnet som ett betydande karaktärsdrag i utvidgandet av innerstaden.

Parkerna och grönskan i staden	
Exempel på fysiska uttryck:	Utveckling och karaktärsdrag:
- Å-rummet. - Stradsparkar och kyrkogårdar i mindre skala. - Grönskan på stadens topografiska höjdryggar. - Parkmiljöerna längs Stadsfjärden.	I Nyköpings historiska stadskärna är traditionella parker sällsynta. Istället har parkmiljöerna varit kopplade till landskapselementen i staden: Nyköpingsån och bergshöjderna som brutit upp stadens rutnät. Ett undantag var Nyköpingshus där Vallarna idag utgör ett större parkrum. När rutnätsstaden expanderade definierades några parker i mindre skala, som Teaterparken och Lasarettsparken. Senare tillkom Gripsholmsparken. Eftersom stadskärnan har relativt liten yta avsatt för park har å-rummet en särskild roll som ett sammanhängande grönt stråk som i norr ansluter till Hållets naturreservat. För grönskans närvaro i stadskärnan får också träden i gatu- och gårdsrummen en betydelse. I den utvidgade staden har grönskan en tydlig koppling till landskapselementen i större skala: Stadsfjärden med dess Strandparkspromenad, liksom även till de topografiska höjdryggarna.

De stora landskapsrummen	
Utveckling och karaktärsdrag:	Exempel på fysiska uttryck:
Nyköpingsbygdens landskap är variationsrikt med omväxlande åkrar, skogsklädda höjdryggar, sjöar och åar. Rullstensåsar och förkastningar bildar accenter. Landskapet bildar i huvudsak små slutna rum, i form av ett mosaikartat sprickdalslandskap eller ett kuperat skogslandskap. Delar utgörs av ett flackare mosaiklandskap, ibland med vidare utblickar som vid Vingåkerslätten . Längs Östersjökusten bildar sprickdalslandskapet en småskalig skärgårdsmiljö bitvis med en rikt utvecklad arkipelag. Dessa landskapsrum har på olika sätt skapat förutsättningar för lantbruksnätverk och utvecklingen av skilda bebyggelsesätt utgör en integrerad del av landskapets värden. Exempelvis förknippas herrgårdsmiljöerna med det flacka mosaiklandskapet medan torpet hör till skärgårdsmiljön.	- Mosaikartat sprickdalslandskap som delar in landskapet i små rum. - Tidigare sjöbotten som odlingsmark. - Flackt mosaiklandskap med öppnare vyer. - Kuperat skärgårdslandskap med rik arkipelag.

Bebyggelsesätt på landsbygden	
Utveckling och karaktärsdrag:	Exempel på fysiska uttryck:
Utvecklingen på landsbygden skiljer sig från staden. Därför är det missvisande att använda stadsplaneringens traditionella paradigm på landsbygden. Det omvända kan däremot gälla: att staden kan ta lärdom av landsbygdens ekonomi och dess återbruk av byggnader och miljöer.	- Gårdar och torp anpassade efter respektive landskap. Ibland grupperade till mindre bystrukturer. - Herrgårdsmiljöer av olika dignitet, inte sällan kopplade till riksintressen för kulturmiljövården. - Kyrkor och kyrkbysar som påminner om gamla bosättningar och kommunikationsstråk. - Bruks- och stationssamhällen av olika storlek, ofta utvecklade till grannskapsenheter med nya förtecken.

Gården eller torpet. Denna enhet kopplad till lokal näring (lantbruk, skogbruk, fiske) utgör även i Nyköpingsbygden en urform för bebyggelsen på landsbygden. Idag har dessa miljöer tydliga värden kopplade till småskalighet och placering i landskapet. En variant till den ensamliggande gården är sammanslagningen av flera enheter till en bystruktur, inte minst i de utvecklade odlingslandskapen. På grund av historiska regleringar och andra skäl är

denna organisering dock ganska sällsynt och blygsamt utvecklad här.

Herrgården. Herrgårdsmiljön är väl representerad i Nyköpingsbygden, med en monumental arkitektur och en identitetsbärande prägel att värna om. Utvecklingen av dessa miljöer är begränsad till en relativt kortvarig epok (ca 1600-1800) kopplade till adelns privilegier och säterirättigheterna. Den möjliggjorde ägande att flera gårdar och framför allt sammanslagning till stora gårdar. Idag är dessa miljöer inte längre befolkade samhällen i miniatyr som de en gång var. Antikvariska förhållningssätt präglar underhållet och den hänsynsfulla utvecklingen av miljöerna.

Församlingen. Kyrkans historiska och administrativa roll är tydligt avläsbar i Nyköpingsbygden. Kyrkan är ofta placerad längs förhistoriska stråk och med hänsyn till strategiska kommunikationsnoder. Genom placeringen underströks kyrkan inte bara som kultplats och påkostat arkitektoniskt rum, utan också som samlingsplats för en rad administrativa funktioner, såsom undervisning, fattigvård, etc. Kyrkomiljön har inte sällan utvidgats till en hel kyrkby, noga inplacerad i landskapets höjdsträckningar. Antikvariska förhållningssätt präglar underhållet av kyrkans miljö och utvecklingen av den omgivande kyrkbyn sker med hänsyn till ursprungliga strukturer och lokala bebyggelse-sätt.

Bruks- och stationssamhället. Gruvnäringen och järn-bruket, som var så betydande för den tidiga industriella ekonomin, möjliggjorde brukssamhällen som fått lång kontinuitet (Nävekarv, Stavsjö, Tunaberg, Koppartorp). Järnvägsutbyggnaden i samband med den industriella revolutionen möjliggjorde ett antal stationssamhällen (Jönåker, Tystberga, Stigtomta, Vrena, Enstaberga, Lästringe, Sjösa, Ålberga) där industrinäringar och befolkningsutveckling följde parallellt. Idag finns inte längre de ekonomiska drivkrafter som låg bakom bruks- och stationssamhällena kvar. Inte desto mindre har alla dessa ortstrukturer gett plats för nya ekonomier och bostadsstrukturerna bildar idag en sorts grannskapsenheter att värna om, med egna servicefunktioner men också beroende av fungerande kommunikationer till staden.

Kommunens övergripande styrdokument i urval

ÖP Nyköping 2040	2021	KF
Program för ekologisk hållbarhet	2023	KF
Program för social hållbarhet	2023	KF
Program för ekonomisk hållbarhet	2023	KF

Kommunala tematiska styrdokument i urval

Transportstrategi för Nyköpings tätort och Skavsta	2018	KF
Parkeringsstrategi	2024	KS
+ Parkeringsnorm	2024	MSN
Teknisk standard avseende anläggning av allmän platsmark	2024	TEK
Strategi för dagvatten och skyfall	2024	KF
Markpolicy	2019	KF
Riktlinjer för markanvisning	2023	KS
Riktlinjer för exploateringsavtal	2023	KS
Riktlinje för gestaltning av kommunens allmänna platser i stadskärnan, hamnen och övriga strategiska platser	2019	MSN
Konstpolicy	2020	KF
Landsbygdsstrategi	2022	KF
Lokalresursplan 2023-2033	2023	TEK
Bostadsförsörjningsstrategi för Nyköpings kommun	2021	KF
Avfallsplan för Nyköpings och Oxelösunds kommuner	2023	KF

Bildhänvisningar

Där ej annat anges är fotografier och illustrationer kommunens egna.
Sida 12-13: Åke E:son Lindman (foto) och LLP Arkitektkontor.
Sida 15: Kulturmiljöanalys, En vägledning för användningen av DIVE-analys (2009).
Sida 20-21: KKH Restaureringskonst 2019/20, Demokratins byggnader - Julia Anshelm, Kelda Bryson Swartz, Ebba Engelbrektsson, Ingrid Frykholm, Viktor Göthe, Julia Hertzman, Jasmina Jovanovic Holm, Erik Järninge, Vanja Knocke. Sida 25: Archus.
Sida 28: ÅWL Arkitekter. Sida 30: Designguide för smarta gator, KTH, Chalmers, VTI, Spacescape, Sweco, White Arkitekter (2022). Sida 35 - Tystberga: Sten Jansin (foto), Kjell Forshed och Brunnberg & Forshed Arkitektkontor. Sida 35 - Alphaskolan: Carlstedt Arkitekter. Sida 36: Sörmlands Museum. Sida 37- Nyköpings lasarett: Carlstedt Arkitekter. Sida 45: Team Skavsta Forest City - Dzenis Dzihic, Staffan Svensson, Vlad Capitanu Jon Bossuyt. Sida 51: Sörmlands museum. Sida 52: Riksarkivet.

Nyköping

